

Kristine Otterdahl Møller

Usunn grensehandel? - Ungdoms oppfatning av fenomenet

Masteroppgave i Master i folkehelse

Veileder: Ine Wigernæs

Juni 2020

NTNU
Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Fakultet for medisin og helsevitenskap
Institutt for samfunnsmedisin og sykepleie

Sammendrag

Bakgrunn: Hensikten med denne studien var å undersøke hvilken betydning grensenærhet til Sverige har for et utvalg ungdommer i Kongsvinger kommune i et folkehelseperspektiv. Kongsvinger kommune ligger en 40 minutters kjøretur fra Charlottenberg. Dette er en av de mest besøkte stedene for grensehandel blant nordmenn, etter Stömstad/Nordby/Svinesund. Med de folkehelseutfordringene kommunen står ovenfor tar denne studien sikte på å få svar på hvilken oppfatning et utvalg i Kongsvinger har av fenomenet. Hvor stor innvirkning tror de selv at grensenærhet påvirker helserelaterede valg?

Metode: For å gjennomføre studien ble det brukt kvantitativ metode. Hovedandelen av spørsmålene i denne studien ble hentet fra validerte spørreskjemaer, i tillegg til at veileder og masterstudent utviklet spørsmålene som omhandler grensehandel. Spørreskjemaene ble besvart i klassesituasjon av 18-åringer på studiespesialiserende utdanning. De to største videregående skolen i kommunen deltok på studien (N=151). Undersøkelsen ble gjort i samarbeid med en referansegruppe bestående av ansatte i Kongsvinger kommune.

Resultat: Resultatene viser at flertallet av utvalget mener det er smart og økonomisk å handle i Sverige. Ungdommene i Kongsvinger har et ambivalent forhold til dette temaet. Det er selvmotsigende svar i resultatene. Flertallet i utvalget er fornøyd med egen helse og familiens økonomi.

Konklusjon: I denne studien er det lite som tyder på at avstand til grensen har noen signifikant påvirkning på folkehelsen i kommunen. Resultatene viser at ungdommen i Kongsvinger har et ambivalent forhold til grensehandel. Bildet er svært sammensatt med tanke på sosioøkonomisk status og helseatferd. Den lave sosioøkonomiske statusen i Kongsvinger kommune blir utfordret av våre funn. Flertallet av ungdommen svarer mer positivt enn nasjonale data skulle tilsi. Dette kan gi et fremtidshåp for Kongsvinger kommune. Det er også stor kunnskapsmangel om hva som handles av nordmenn i Sverige, noe som kan reise flere spørsmål til omfanget av grensehandelen og begrunnelser for høye avgifter på tobakk, alkohol og sukker i Norge.

Nøkkelord: Grensehandel, Kongsvinger kommune, grensenærhet.

Abstract

Background: Kongsvinger municipality wanted to investigate the significance of cross-border shopping to Sweden in a public health perspective. Kongsvinger is located 40 minutes to the Swedish border by car. Charlottenberg is one of the most visited towns for shopping abroad besides Stömstad/Nordby/Svinesund. Kongsvinger has negative public health indicators with respect to socioeconomic issues. With those in mind we have done a research to get a better understanding on the youth perception of this phenomenon. To which extent do the youth think living close to the Swedish border affects health related decisions?

Method: To conduct the study it is used a quantitative method. The majority of the questions used in this study is from validated questionnaires, in addition the tutor and master student made the cross-border shopping questions. The questionnaires were answered by 18-year-olds in the municipality. Students at two largest schools were part of the study (N= 151). The survey was done in cooperation with a reference group of staff members, because they were seeking to get more information about the cross-border shopping in Kongsvinger.

Results: The results points towards that the majority describes cross-border shopping as clever and economic. The subjects have an ambivalent relationship to the theme. There are contradictory answers in the results regarding their attitude. Contradictory to the previous established knowledge regarding socioeconomic expectations, the majority is satisfied with their own health and the economy in the family.

Conclusion: In this study there is little evidence that their perception of distance to the border has any major impact on public health in the municipality. The results show that the subjects have an ambivalent relationship towards cross-border shopping. The picture is very complex in terms of socioeconomic status and health behavior. The low socioeconomic status in Kongsvinger municipality can affect our results. The majority of the subjects is more positive in relation to health than the national data shows. This can reflect future directions for Kongsvinger municipality. There is also a great lack of knowledge about Norwegians cross-border shopping in Sweden, which raise more questions about the extent of the border shopping and the reasons for such high taxes on tobacco, alcohol and sugar in Norway.

Keywords: Shopping abroad, cross-border shopping, Kongsvinger municipality.

Forord

To år på NTNU Gjøvik nærmer seg slutten. Arbeidet med masteroppgaven har vært en lang, krevende, lærerik og spennende. Det er med blandede følelser jeg leverer oppgaven. Jeg er fryktelig stolt av meg selv for å ha gjort et så omfattende og grundig arbeid, samtidig som det blir vemodig å flytte fra alle jeg har blitt kjent med i løpet av mine år på Gjøvik. Nå venter nye og spennende oppgaver i arbeidslivet.

Jeg vil rette en stor takk til Kongsvinger kommune for et godt samarbeid. Det har vært en spennende problemstilling å undersøke sammen med dere. Uten dere ville ikke dette prosjektet blitt til.

Takk til familie for all støtte under denne prosessen. Dere er min største heiagjeng, som alltid har troen på meg. Det har vært en stor motivasjonsfaktor hele veien.

Takk til alle flotte studievenner på Gjøvik for gode samtaler og oppmuntringer underveis. Uten dere ville ikke studietiden på Gjøvik vært den samme. Jeg kommer alltid til å minnes tilbake til dette samholdet som noe helt spesielt. Takk til alle i kollektivet i Johan Castbergs gate for deres hensynsfullhet under hjemmekontor i en totalforandret hverdag. Det har fungert over all forventning, og det er mye takket være dere.

Til slutt vil jeg takke min veileder, Ine Wigernæs, for god veiledning. Du har gitt meg konstruktive tilbakemeldinger som jeg har lært mye av, og som jeg vil ha nytte av i fremtiden. Din positivitet, entusiasme og energi har hjulpet meg til å finne gnisten i perioder jeg synes det har vært krevende.

Etter denne prosessen tar jeg med meg mye ny kunnskap videre. Jeg har sett hvor lett det er å spore av under et slikt arbeid. Det er mye interessant som er ønskelig å undersøke for alle som er involvert i et prosjekt. Jeg tar stor lærdom av å alltid ha det krystallklart hva vi faktisk ønsker å undersøke.

Oslo, juni 2020

Kristine Otterdahl Møller

Innholdsfortegnelse

Sammendrag	i
Abstract	ii
Forord	iii
1.0 INTRODUKSJON	1
2.0 BAKGRUNN	2
<i>Bolk 1: Folkehelse, livsstilssykdommer og forebyggende arbeid</i>	2
2.1 Folkehelsens utvikling	2
2.2 Overvekt i Norge	3
2.3 Samfunnskostnader	4
2.4 Politiske intervensjoner	5
2.5 Sosioøkonomiske helseforskjeller	6
2.6 Nøytralisering av dårlige valg	8
<i>Bolk 2: Forhold mellom pris og tilgjengelighet</i>	10
2.1 Fordi det er så billig!	10
2.2 Elastisitet	11
<i>Bolk 3: Kongsvinger</i>	13
3.1 Demografi i Kongsvinger	13
<i>Bolk 4: Grensehandel</i>	16
4.1.0 Stadig nye rekorder!	16
4.1.1 Stor bransje	17
4.2 Omfang	17
4.3 "Harry"?	21
4.4 Politisk dilemma	22
4.5 Sukkeravgiften	23
4.6 Netthandel	25
4.7 Kongsvinger og avgift på alkohol	25
4.8 Mars 2020: Grensehandelen blør!	25
4.9 Kunnskapsmangel	25
3.0 PROBLEMSTILLING	27
4.0 METODE	28
4.1 Forankring	28
4.1.1 Tidslinje	28
4.1.2 Referansegruppe	28
4.2 Etikk	29
4.3 Metodevalg	29
4.4 Spørreskjemaet	30
4.5 Gjennomføring	30
4.6 Databehandling	30
4.6.1 Ekskludering	31
5.0 RESULTAT	33
5.1 Kartlegging av pris og tilgjengelighet	33

5.2 Eget forhold til grensehandel	36
5.3 Noen spørsmål om deg.....	39
5.4 Familiens økonomi/økonomi	42
6.0 DISKUSJON	43
6.1 Bakgrunnskunnskaper	43
6.2 Helse og økonomi	43
6.3 Dagligvarehandel	44
6.4 Ungdommenes ambivalente forhold til grensehandel	44
6.5 Ingen skammer seg!	46
6.5.1 Flere nyanser?	47
6.6 Politikken	47
6.7 Negativ vinkling.....	47
6.8 Diskusjon av metode	49
6.8.1 Metode	49
6.8.2 Utvalget	49
6.8.3 Styrker og svakheter	49
6.8.4 Etske betraktninger	50
6.8.5 Mitt forhold til studien	50
6.9 Videre forskning.....	50
7.0 KONKLUSJON.....	52
Litteraturliste	54
VEDLEGG A: Spørreskjema	58
VEDLEGG B: Infoskriv deltaker	61
VEDLEGG C: Infoskriv lærer	62

1.0 INTRODUKSJON

Nordmenns grensehandel til Sverige er omfattende. Det lekker milliarder av kroner til «søta bror» hvert år, og handelen er økende. Dette går på bekostning av Norges nasjonale interesser. Norges prispolitikk på usunne varer begrunnes som årsaken til handelsstrømmen (Mullis, 2020). Politikere står i en situasjon hvor det må gjøres en stadig avveining mellom skatteinntekter fra avgifter og den generelle folkehelsen. Dette er ingen enkel oppgave, og stor kunnskapsmangel på temaet gjør det enda mer utfordrende. Hvordan påvirker denne situasjonen folkehelsen for de som hyppig reiser over grensen for å handle? Enda mer interessant; Hvordan ser innbyggerne selv på fenomenet? Er denne form for handel kun negativ i et folkehelseperspektiv for de som lever i en kommune med grensenærhet?

Bakgrunn for oppgaven delt i 4 bolker; Den første presenterer hvordan utviklingen av folkehelsen i Norge har vært, helseatferd og rettferdiggjøring av valg. Den andre bolken tar for seg mikroøkonomisk teori som er selve grunnlaget i oppgaven. Pris, tilgjengelighet og elastisitet er fundamentet for denne typen problemstilling. Videre presenteres Kongsvinger kommune, som en kommune med grensenærhet. Her undersøkes ulike folkehelseutfordringer kommunen står ovenfor. Til slutt presenteres data fra ulike rapporter på grensehandel. Her beskrives det også hvor nødvendig det er å få mer kunnskap om grensehandelen, slik at skatteleggingen kan bli kalkulert mer hensiktsmessig enn i dag.

Deretter blir metode og resultater presentert før dette diskuteres opp mot hverandre i diskusjonskapittelet. Til slutt kommer det en konklusjon.

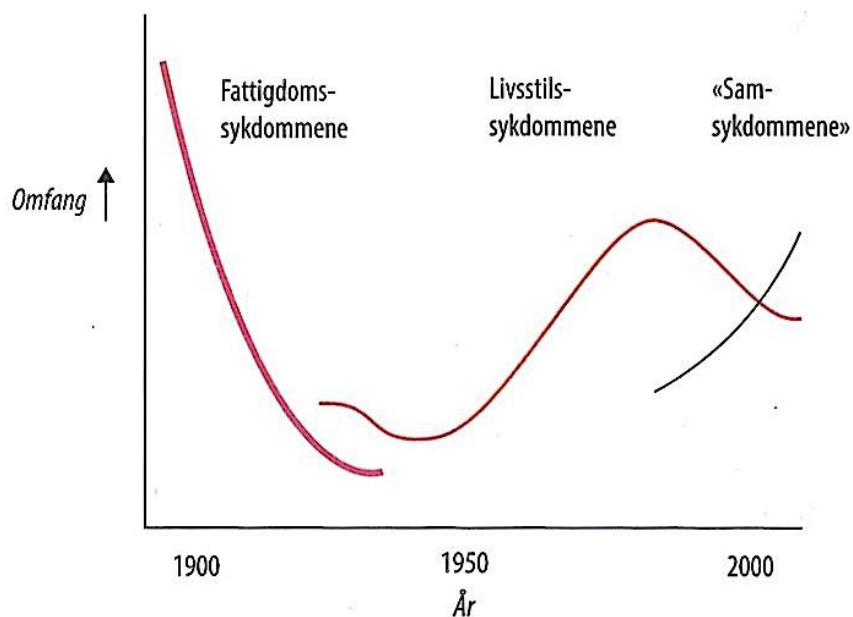
2.0 BAKGRUNN

Bolk 1: Folkehelse, livsstilssykdommer og forebyggende arbeid

2.1 Folkehelsens utvikling

Utviklingen av folkehelsen i Norge fra 1900-tallet kan skisseres i tre ulike «bølger». Disse er fattigdomssykdommene, livsstilssykdommene og «samsykdommene». Sykdommene relatert til fattigdom var av stort omfang fra 1900-tallet. Disse var knyttet til feil- og underernæring og dårlig hygiene. Bølgen avtok betraktelig i årene etter 1900-tallet. Endringer i ernæring, utdanning, hygiene og boforhold bidro til å redusere fattigdomssykdommene. Vaksinasjoner og antibiotika spilte også en viktig rolle (Mæland, 2016, s. 37).

Den andre bølgen er livsstilssykdommene. Disse økte jevnt fra 1950-tallet. Både middelaldrende og eldre mennesker hadde i større omfang alvorlige kroniske sykdommer som kreft, lungesykdommer og hjerte- og karsykdommer. På 1970-tallet ble toppen av hjerte- og karsykdommer nådd. Den tredje bølgen er ikke-dødelige helseproblemer, og kalles «samsykdommene». Denne bølgen omfatter ulike helseplager, og har vært økende de siste 20 årene. Helseplagene er sammensatte, og er delt i muskel- og skjelettlidelser og psykiske lidelser. «Samsykdommene» har fått navnet grunnet en kompleksitet det fortsatt er lite kunnskap om (Mæland, 2016, s. 39).

Figur 1 (Mæland, 2016, s. 37)

2.1.1 En «ny» sykkelighet

Det er mye som tyder på at den generelle folkehelsen har blitt bedre. Nedgang i alminnelig dødelighet, medisinske fremskritt og at nivået av funksjonalitet er høyere blant eldre nå enn tidligere er indikatorer på dette. Folk med sykdom av kronisk art kan leve mer aktivt nå enn før. På en annen side er det mye som tilsier at folkehelsestanden ikke er optimal, selv med alle fremskrittene. Ved å se på helse som er selvrapportert, forbruket av helsetjenester og antallet uføre i samfunnet gir det et bilde av at sykkeligheten er økende (Mæland, 2016, s. 40). Fellesnevneren for den «nye» sykkeligheten er at det ikke finnes noen direkte kur. Disse øker i stor grad og utgjør et samfunnsproblem. Antallet på uføretrygd i befolkningen fra 18-67 år var i 1. kvartal 2020 på 10,4%. Denne gruppen har økt jevnt fra 1997-2020 (NAV, 2020).

Mange livsstilvalg har betydning for helsen vår, herunder matvaner, inntak av alkohol, forbruk av tobakk og aktivitetsnivå. Feilaktig kosthold eller «usunt kosthold» er den største trusselen mot folkehelsebildet i Norge i dag. Flest tapte liv i Norge i 2013 er forklart av «usunt kosthold». Dette fordi mennesker med et dårlig kosthold har økt risiko for kreft og hjertekarsykdommer (Mæland, 2016, s. 174). Norge har utviklet seg fra en tid hvor både mangelsykdommer og smittsomme sykdommer var hovedproblemene i et folkehelseperspektiv. I dag er det sykdommer som følger av usunne matvaner og for høyt inntak som preger folkehelseprofilene. Kostholdsammensetningen for nordmenn i dag innebærer i stor grad for mye av både sukker, mettet fett og salt (Mæland, 2016, s. 172).

2.2 Overvekt i Norge

KMI (kroppsmasseindeks) er en metode som brukes for å gjøre beregninger, slik at det blir mulig definere individer i ulike vektkategorier. KMI beregnes ved å dividere vekt(kg) på høyde i meter multiplisert med seg selv. Resultatet man får av disse beregningene ses opp mot en skala. Det er forskjellige skalaer for voksne og barn. Klassifiseringen av voksne inkluderer alle over 17 år. Alvorlighetsskalaen er overvekt og fedme. Overvekt tilsvarer en KMI-verdi på over eller lik 25 og fedme over eller lik 30. Det finnes flere ulike gradsklassifiseringer for både undervekt og fedme (Norges Helseinformatikk, 2017). NRK anslår i en nettavisartikkel at overvekt rammer 6-7 av 10 nordmenn i aldersgruppen fra 20 år. Helseundersøkelsene i Nord-Trøndelag (HUNT) er en stor folkehelseundersøkelse som tar sikte på å samle helseopplysninger. De har i korte trekk som formål å finne ut av ulike faktorer som påvirker helsen vår, og å gjøre dette over tid. (NTNU, 2020). Steinar Krokstad som er leder i HUNT

sier at befolkningen av voksne har KMI som ligger på eller over 30 utgjør 22,2 % (Egge, Alisubh og Aabakken, 2018).

Utviklingen begrunnes med at samfunnet har endret seg med tiden. Nå har vi mer stillesittende arbeid, motorisert transport, og i tillegg blir i større grad påvirket kommersielt av mat. Krokstad anser dette som en grunn til å stille spørsmål ved om det kan bli aktuelt å endre på KMI-skalaen. Fastlege Setten mener at han ikke er overrasket over at vi nå er inne i noe vi kan kalle en fedmeepidemi, og at i dagens bilde er det å være overvektig ansett som normalt. Han sammenligner dette med røyking. Før var røyking ansett som akseptert, men at dette var i en tid hvor skadeligheten ikke ble sett. Han mener at befolkningen kanskje kommer til å tenke det samme om denne fedmeperioden (Egge, Alisubh og Aabakken, 2018).

2.3 Samfunnskostnader

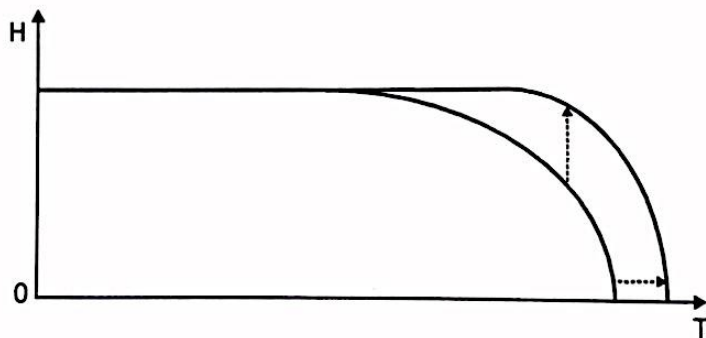
Ved å leve med overvekt og fedme er individer utsatt for økt risiko for en rekke sykdommer; Diabetes type 2, hjerte – og karsykdommer, kreft og muskel – og skjelettplager.

Livsstilssykdommer er betydelig lettere å forebygge framfor å behandle. Sykdommer og plager som resultat av overvekt og fedme bringer med seg store samfunnskostnader. Det har blitt gjort utregninger på omfanget av disse, og sett på hvilke gevinster samfunnet kan få dersom alle følger kostrådene fra helsedirektoratet. Med tall fra 2013 er denne summen er anslått til 154 milliarder årlig. I denne summen ligger det 136 milliarder i bedre helse og flere leveår, 12 milliarder for reduserte kostnader for helsetjenester og 6 milliarder for tap av produksjon. Staten taper inntekter gjennom skatt grunnet fravær på grunn av sykdom, uførhet og død. Alle tallene som er oppgitt gjelder per år. Helsegevinstene til hvert enkelt individ vil bety at risikoen for både sykdom og død vil bli redusert, og kan dermed leve flere gode leveår. Både verdien på den bedre helsen, at en lever lenger og mindre risiko for død beskrives som det som legges i gode leveår (Helsedirektoratet, 2015).

Det vil kunne gi to gode ekstra leveår dersom kostholdsvaner endres til kostrådene myndighetene gir. Dette gjelder for et helt livsløp for «gjennomsnittsnordmannen» (Helsedirektoratet, 2015). Det er interessant å se på hvilke gevinster samfunnet kunne fått ved endringer av folks kostvaner fremfor å kun se summen estimert i form av tap.

Figuren illustrerer hvordan helsegevinstene kan påvirke både livslengde (T) og helse (H). Den viser både helseforbedring langs y-aksen og forlenget levetid langs x-aksen. Ved endring av

kostvaner hos «gjennomsnittsnordmannen» kan gevinsten gjenspeile seg ved økt H eller T, eller begge.

Figur 2. Helsegevinster ved hjelp av forebygging (Olsen, 2017, s. 218).

Helsen i Norges befolkning har endret seg over tid. Overvekt er et resultat av usunne kostvaner og inaktivitet, og er et reelt problem. Ikke bare for den enkeltindividene, men også i et samfunnsøkonomisk perspektiv. Myndighetene har ulike former for tiltak som formål å påvirke befolkningens valg i hverdagen. Disse presiseres i det følgende avsnitt.

2.4 Politiske intervensjoner

Vår helserelaterte adferd kan deles inn i tre grupper. Disse reflekterer valg knyttet til diett, fysisk aktivitet og substansbruk. For å få folk til å gjøre gode helserelaterte valg finnes det tre hovedtyper politiske intervensjoner. Den første dreier seg om prispolitikk. Her handler det om å innføre prisintervensjoner som kan bidra til at folk velger sunnere produkter. Målet med prisintervensjoner dreier seg i hovedsak om å føre konsumentene i en ønskelig retning (Olsen, 2017, s. 107-108).

Prispolitiske virkemidler kan være særavgifter på alkohol og tobakk. I tillegg inngår også sukkervarer og sjokolade. Myndighetene kan velge å sette ned priser på magre produkter, og legge avgifter på sukkerholdige produkter. Formålet med dette er å *dreie* konsumentene i en retning som er mer helsemessig fordelaktig (Mæland, 2016, s. 176). På denne måten blir det billigere å kjøpe frukt og grønt som snack enn en melkesjokolade. Denne type folkehelsearbeid har til hensikt å informere og veilede slik at *sunne valg blir mer attraktive* for konsumentene, slik at de blir mer rustet til å ta gode, selvstendige helserelaterte valg.

Direkte reguleringer er den andre hovedtypen av politisk intervensjon. Denne er nødvendig i tilfeller hvor konsumenten ikke responderer på prisendringer, altså uelastisk etterspørsel. Her handler det i stor grad om å *begrense* valg. Eksempler på dette kan være å nekte butikkene å ha sukkervarer i kassen, eller forby salg av alkoholholdige varer etter bestemte klokkeslett (Olsen, 2017, s. 108). Et godt eksempel på en direkte regulering i Norge er røykeloven (Tobaksskadeloven, 1975).

Den siste hovedgruppen av politisk intervensjon blir kalt «nugdes». Ordet betyr dult/dytt, og refererer til at en liten dytt i riktig retning. Dette er *frivillige* restriksjoner, og økonomi er ikke en del av disse. Her ønskes det at konsumentene gjør egne valg som de selv innser er deres beste interesse på lang sikt (Olsen, 2017, s. 111). «Nudges» eller «nudging» kan sammenlignes med atferdsrettet forebyggende arbeid. Dette er en måte å endre folks vaner for å gjøre bedre helserettede valg, og på denne måten få «mannen i gata» til å gjøre bedre beslutninger til fordel for egen helse (Mæland, 2016, s. 174). Metoder som brukes i atferdsrettet forebyggende arbeid er for eksempel matvaremerkning og nøkkelhullsmerking. Matvaremerking er viktig for å opplyse konsumenten på en oversiktlig og rask måte. Matinformasjonsforskriften stiller krav til opplysninger av ferdigpakkede varer (Mattilsynet, 2019). Nøkkelhullsmerking er et merke på produkter som tilfredsstillende anbefalinger fra myndighetene. Merkingen skal gjøre det lettere å velge de sunnere alternativene. Når en vare oppfyller kravene til minimumsinhold av salt, sukker og fett får den nøkkelhullsmerket. Dette er den sunneste varen innen en matvaregruppe (Helsedirektoratet, 2018). En type pizza grandiosa har fått nøkkelhullsmerking, fordi det er et sunnere alternativ enn andre frossenpizzaer. Dette er omdiskutert, og en interessant diskusjon, men utenfor tema for denne masteroppgaven.

Dette viser at det blir tatt i bruk mange ulike metoder for å påvirke konsumenten til bedre helserelaterte valg. Både i form av direkte reguleringer og tiltak som retter seg mer mot den enkeltes adferd. Det viser seg at bildet er komplekst når det kommer til å gjøre gode, helserelaterte valg. Sosiale helseforskjeller har stor betydning for våre valg (Folkehelseinstituttet, 2018).

2.5 Sosioøkonomiske helseforskjeller

Yrke, inntekt og utdanning er faktorer som utgjør den sosioøkonomiske statusen i samfunnet. Ved å se på helse og sosioøkonomisk status er trenden tydelig i mange land. Jo høyere

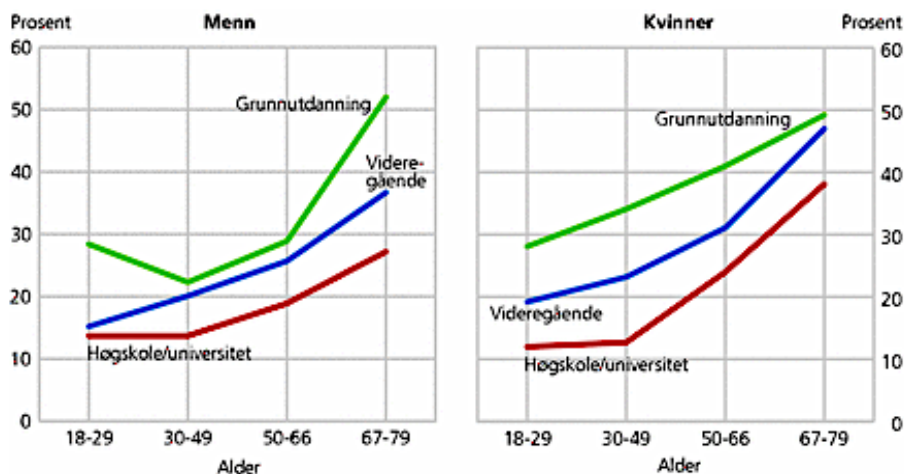
sosioøkonomisk status, jo høyere er forventet levealder. Det er også rettlinjede forhold mellom sosioøkonomisk status og sunne matvaner (Mæland, 2016, s. 45). Utdanningsnivå er spesielt utslagsgivende for sosioøkonomisk status i Norge. Ved å sammenligne ulike grupper på et samfunnsnivå finner man de sosioøkonomiske helseforskjellene. Sammenlignet med flere land i Europa er helseforskjellene større i Norge. Blant kvinner er de spesielt økende. Disse helseforskjellene kommer til syne både på landsbasis, i fylker og kommuner. (Folkehelseinstituttet, 2018).

Livsstilvalgene våre påvirkes av utdanning og inntekt. Mennesker med høy sosial status gjør bedre livsstilvalg. Derfor vil være gunstig å ha små inntektsforskjeller i et land. Sosiale helseforskjeller blir ansett som urettferdige, og resulterer i at helsepotensialet i samfunnet ikke utnyttes til det fulle. (Folkehelseinstituttet, 2018). Valgene våre blir styrt av vår sosioøkonomiske status (Statistisk sentralbyrå, 2009). Dette er uheldig i et folkehelseperspektiv med tanke på samfunnet, men også for enkeltindividet.

Det finnes en rekke eksempler på hvilken innvirkning status har på helsen. De med høyest utdanningsnivå har en levealder som er 5-6 år lenger enn den kortest utdannede. Dette gjelder både for kvinner og menn. Den samme trenden gjelder for helsestatusen. Og det er ikke bare et gap mellom de lavest og høyeste utdannede i forhold til helse. De med mest inntekt har i snitt litt bedre helse enn de nest rikeste (Folkehelseinstituttet, 2018).

2.5.1 Utdanningsnivå og helseatferd

Grad av kontroll over egen livssituasjon er en viktig helsefremmende faktor (Statistisk sentralbyrå, 2009). Figur 3 viser prosentvis sammenhengen mellom lav utdanning og lav grad av kontroll over egen livssituasjon. Dette inkluderer ulike aldersgrupper for både kvinner og menn. Illustrasjonen viser at for begge kjønn har de med grunnskoleutdanning i større grad lavere kontroll over egen livssituasjon, mens færre med høyere utdanning opplever lav kontroll. Opplevelse av kontroll kan bli sterkere ved å ha utdanning (figur 3). Dette kan ha effekt på andre arenaer som å kunne endre sin helseatferd og holde seg mer opplyst av ulike kampanjer som omhandler helse (Statistisk sentralbyrå, 2009).

Figur 3 (Statistisk sentralbyrå, 2009)

Grad av kontroll over egen livssituasjon kan ses i sammenheng med røykevaner og aktivitet (Statistisk sentralbyrå, 2009). Trenden gjelder også for levevaner som kosthold. Herunder inntak av frukt, grønt og sukkerholdige drikker. De med høyere sosioøkonomisk status lever sunnere. Bakgrunnen for dette kan forklares med at de har mer ressurser og tar til seg informasjon som omhandler helse i større grad. (Folkehelseinstituttet, 2018).

2.6 Nøytralisering av dårlige valg

Når individer gjør usunne valg finnes det teorier på hvordan mennesker forsvarer disse valgene. En grunn er noe som brukes for å rettferdiggjøre sine handlinger. Begrepet blir brukt som forklarende og normativ grunn. Forklarende grunn sier noe om hvorfor. Hvorfor skjedde dette? Hvorfor er tilstanden slik? Dette refereres til som årsak. En normativ grunn rettferdiggjør valg. Praktiske og epistemiske grunner er underkategorier for normative grunner. Praktiske grunner fokuserer på å forsvare sitt eget valg (Sagdahl, 2014).

2.6.1 Nøytraliseringsteori

På tross av at eksisterende kunnskap er det likevel mange som velger å leve med usunne vaner. Mennesker bruker nøytraliseringmekanismer ved å utføre handlinger som ikke blir ansett som rasjonelle. Disse mekanismene brukes for å unngå å bli ansett som en avviker av seg selv eller andre. Dette handler i stor grad om å unnskyldes seg for de handlingene en gjør. Selvforsvar er en måte å «løse» dette på (Pettersen, 2015, s. 12). Enkelte kan forsøke å rettferdiggjøre sine røykevaner med utsagn som: «Moren min røyket til hun var 100 år.» Ved

å nøytralisere sine handlinger på denne måten, så unnskyldes egne valg på bakgrunn av at det ikke har fått alvorlige konsekvenser for et nært familiemedlem.

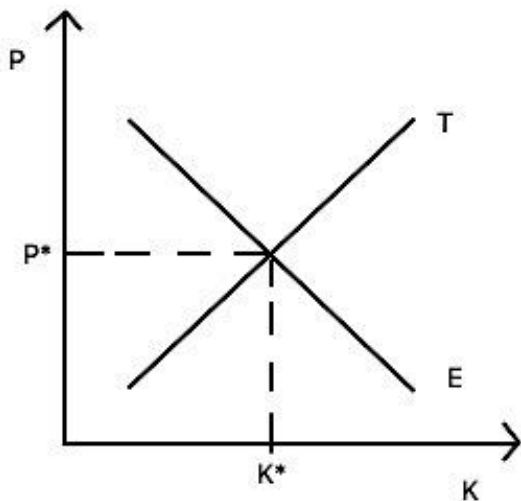

Bolk 2: Forhold mellom pris og tilgjengelighet

2.1 Fordi det er så billig!

Pris, tilgjengelighet, elastisitet og avgifter har grunnleggende betydning for konsumenters valg. I et samfunnsøkonomisk perspektiv med en mikroøkonomisk tilnærming er markedet styrt etter tilbud og etterspørsel.

Markedsorientering av et viktig prinsipp for selgere. De må være godt kjent med behovet til sine forbrukere. Dersom de klarer dette vil de ha tjenester og varer som konsumentene ønsker tilgjengelig. Etterspørsel blir skapt etter behov, og alle forbrukere har ulike preferanser for å få dekket disse (Sundbye, 2017).

Figur 4. Tilbud og etterspørsel.

Kurven for tilbud er stigende, mens etterspørselskurven er avtakende. En produsent vil tilby større mengder av et produkt dersom prisen konsumenten er villig til å betale er høy. For konsumentene har prisen motsatt virkning; De ønsker å kjøpe mer ved lavere prisnivå. På denne måten får konsumentene mer ut av pengene de har tilgjengelig, og kan konsumere mer for samme pengesum. (Sundbye, 2018).

I figur 4 oppnås likevekt hvor tilbud (T) og etterspørsel (E) krysser hverandre (Stiglitz og Walsh, 2006, s. 68). Et marked med fri konkurranse er en forutsetning for at likevekten skal oppstå. Dette er et marked som er åpent for alle konsumenter og tilbydere. Det er i punktet hvor likevekt oppnås at prisnivået legger seg. Her krysser optimalt tilbudt kvantum til en pris konsumentene er villige til å betale (Sundbye, 2018).

Ut fra mikroøkonomisk teori er etterspørsel og tilbud sterkt påvirket av pris. For en norsk konsument er det meste billigere i Sverige, men avgiftene gjør at alkohol og godteri blir ekstra billig. Det er ikke nødvendigvis slik at nordmenn spiser mindre godteri selv om prisene i Norge øker. Et resultat kan være at motivasjonen til grensehandel blir større. Dette kan føre til at konsumet øker da det finnes mange lokketilbud på usunne varer. Prisnivået i Norge kan resultere i at grensehandel blir mer attraktivt. I og med prisene er høyere på varer i Norge, vil dette kunne påvirke etterspørsel etter svenske produkter (Mullis, 2020). Prisen har stor betydning for konsumentene. Dersom prisene blir for høye, vil etterspurt mengde bli veldig lav og motsatt (Holan, 2018).

2.2 Elastisitet

Prisen på en vare viser hvor høy verdi godet har. Teorien om «den fallende etterspørselskurve» (markert E i figur 4) sier noe om den oppfatningen vi har om pris og etterspørsel av et gode. Dersom prisen er lav vil det etterspørres mer av godet. Enkelte varer er mer følsomme for prisendringer enn andre. Dersom prisen på disse varene synker litt, vil etterspørselen stige og motsatt. Dette kalles priselastisitet, og sier noe om hvor følsomt et produkt er ovenfor pris (Holan, 2018).

Etterspørselen etter et gode kan være elastisk eller uelastisk. Ved elastisk etterspørsel påvirker en prisendring på et gode etterspørselen. For at prispolitiske virkemidler skal fungere er det en forutsetning at godet er priselastisk. Sukkerholdige produkter, tobakk og alkohol er elastiske produkter, fordi det ikke er varer av nødvendighet. Disse beskrives som «luksusgoder» som konsumentene unner seg fordi de kan. Dersom prisen blir mye høyere enn betalingsviljen vil etterspørselen etter slike goder gå ned. Ved uelastisk etterspørsel påvirker ikke prisendringen etterspørselen etter godet. Slike goder er av stor nødvendighet i hverdagen. Dette er produkter som konsumenter ikke kan leve uten, eksempelvis mat og dopapir (Andersen, 2017).

Elastisitet er teorien som ligger til grunn for at avgifter på usunne varer virker. Dersom tobakk og sukkerholdige produkter hadde vært uelastiske, ville ikke avgiftspålegg av slike produkter redusert etterspørselen.

Dette viser at pris og tilgjengelighet er viktige prinsipper for etterspørsel etter ulike goder. Elastisiteten på et gode sier noe om hvilket utslag ulike prisendringer har på etterspørselen. Dette er sentrale begreper og grunnleggende mikroøkonomisk teori. Disse er viktige å forstå

for å tilegne seg kunnskap om hvorfor grensehandelen har blitt så populær for norske konsumenter, og ikke minst hvor markedsorienterte selgere må være for å dekke de behovene konsumentene har.

Bolk 3: Kongsvinger

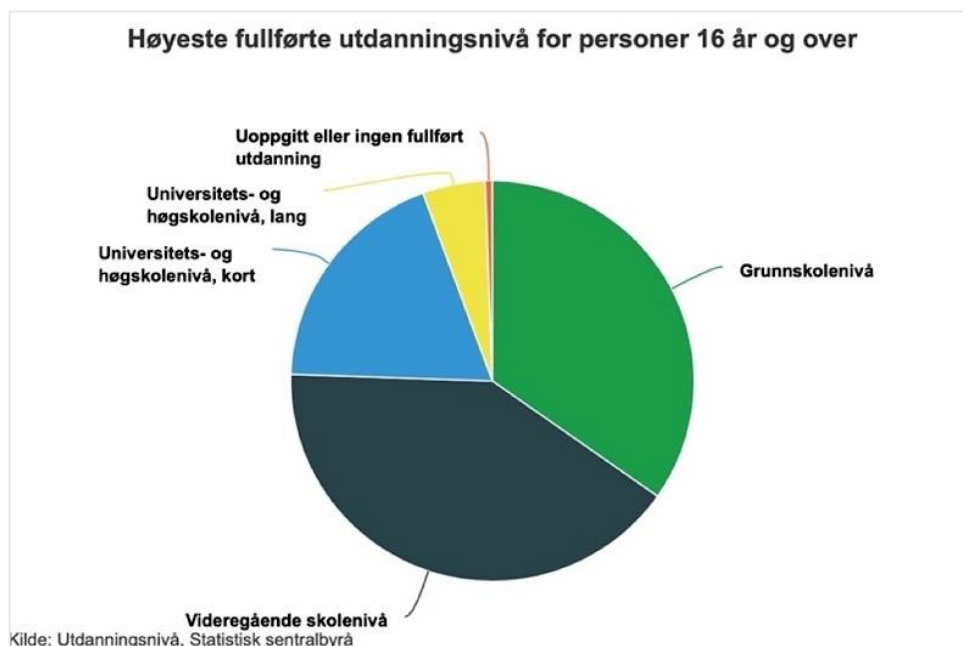
3.1 Demografi i Kongsvinger

Det er 17 839 innbyggere i Kongsvinger kommune. Informasjon om folkehelsestanden i Kongsvinger kommune er hentet fra folkehelseprofiler (Folkehelseinstituttet, 2020a).

	Kongsvinger kommune	Norge
Indikator		
Andel med videregående som laveste utdanningsnivå (30-39 år)	70 %	80 %
Barn som lever i husholdning med lavinntekt	9,4 %	7,4 %
Forventet levealder		
Menn	77,4 år	79,4 år
Kvinner	81,7 år	83,5 år
17 åringer som lever med overvekt og fedme	26 %	23 %
Kvinner som røyker	11 %	5 %

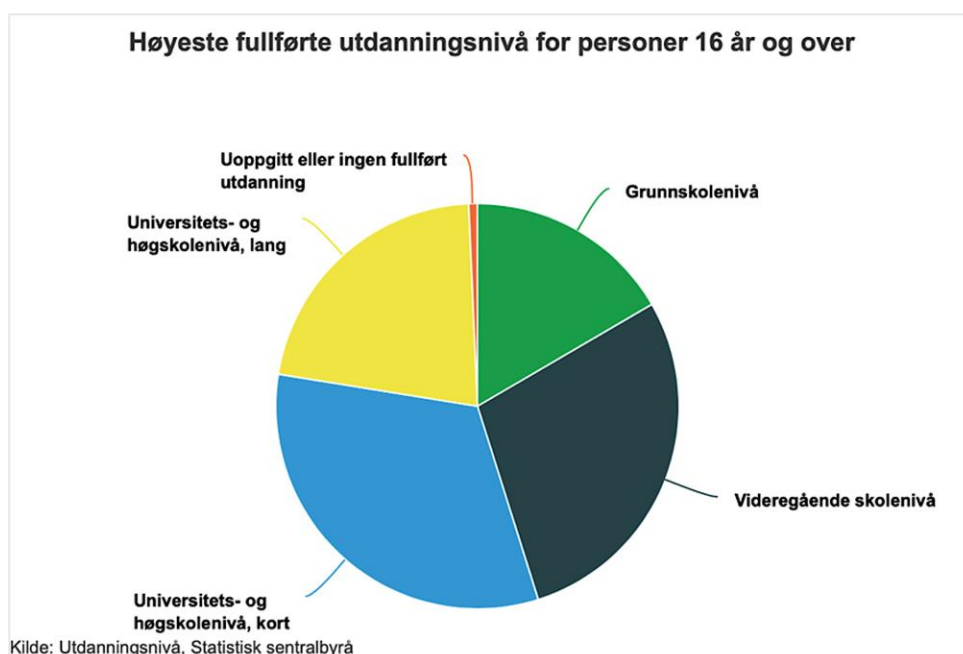
Tabell 1. Folkehelseprofil Kongsvinger (Folkehelseinstituttet, 2020b)

Ut ifra denne informasjonen er det ingen tvil om at folkehelsen i Kongsvinger kommune står ovenfor en rekke utfordringer, både med tanke på inntekt, utdanningsnivå og livsstil. Videre presenteres spesifikke tall for både utdanningsnivå og lønn.

Sektordiagram 1. Utdanningsnivå Kongsvinger kommune. (Statistisk sentralbyrå, 2019a).

Bærum er en kommune som er kjent for å ha høyt utdanningsnivå. For å belyse hvordan en annerledes kommune ser ut, så valgte jeg å ta med Bærum som en motpol for å vise hvordan det ser ut i en høy-sosioøkonomisk kommune. I Bærum kommune er andelen med grunnskole og videregående er lavere, mens flere har kort og lang universitet- og høgscoleutdanning sammenlignet med Kongsvinger kommune (Statistisk sentralbyrå, 2019d).

Sektordiagram 2. Utdanningsnivå i Bærum kommune. (Statistisk sentralbyrå, 2019d).

Ved å se på fordelingen av utdanningsnivå på landsbasis har Kongsvinger kommune en større andel med grunnskoleutdanning som høyeste utdanning (Statistisk sentralbyrå, 2019c).

Sektordiagram 3. Utdanning landsbasis, tall fra 2018 (Statistisk sentralbyrå, 2019c).

Gjennomsnittsmånedslønnen i Kongsvinger kommune lå på 45 680 kroner i 2019 (for begge kjønn, alle aldersgrupper, heltidsansatte og bosatt i regionen). Alle tallene for lønn i dette avsnittet er oppgitt i brutto månedslønn. Avtalt lønn, bonus og tillegg inkludert i alle lønnstallene, men ikke overtid. Til sammenligning var gjennomsnittslønnen i Bærum kommune 64 750 kroner. Landsgjennomsnittet for fastlands Norge for 2019 var 50 350 kroner for begge kjønn bosatt i landet. (Statistisk sentralbyrå, 2019b). Dette viser at bosatte i Kongsvinger kommune har lavere gjennomsnittlig månedslønn enn Bærum kommune og landet som helhet.

Det er tydelig at Kongsvinger kommune har en rekke folkehelseutfordringer knyttet til livsstilssykdommer. Kongsvinger ligger dårlig an i Norge sett ut fra de faktorene vi vet har betydning for de helserelevante valgene folk tar. På bakgrunn av denne informasjonen vil det være interessant å se på en kommune som Kongsvinger. Dette er en kommune hvor dagens folkehelseutfordringer er fremtredende, har en befolkning med lavere utdannings- og inntektsnivå, og som i tillegg har grensenærhet til Charlottenberg, se sosioøkonomiske helseforskjeller side 6.

Bolk 4: Grensehandel

Kongsvinger kommune ligger en 40 minutters kjøretur fra Charlottenberg i Sverige. Kongsvinger er dermed definert som en grensekommune. Med grensehandel menes i denne oppgaven handlevaner nordmenn har i Sverige. Dette innebærer primært dagsturer over grensen. Svenskehandel utgjør 87,6% av all grensehandelen. I september 2019 ble det handlet for hele 2 milliarder kroner på 1,2 millioner turer! (Henriksen og Kvile, 2020). I et folkehelseperspektiv omtales grensehandelen som et samfunnsproblem. Billigere kjøttvarer blir trukket frem som en trussel mot folkehelsen, da dette fører til økt forbruk av kjøtt (Storstad, 2003).

4.1.0 Stadig nye rekorder!

I nyhetsbildet er finnes det en rekke avisartikler som beskriver situasjonen med nordmenn og grensehandel. Det blir stadig satt nye omsetningsrekorder for noe som beskrives som «grensegigantene». Lokalavisen i Kongsvinger publiserte en artikkel som omtaler en enorm inntektsøkning for kjøpesentrene nær svenskegrensen. Nordmenn står for ca. 90% av inntektene, hvorav omlag 80% av kundene var nordmenn. Disse kjøpesentrene satser stort på både utvidelse av areal og flere butikker for å lokke nordmenn over grensen, i håp om å øke grensehandelen ytterligere. Både Tröksfors, Charlottenberg og Nordby slo rekordene for omsetning i 2019. Dette er store sentere som ligger langs grensen til Sverige. Senterchef for Charlottenberg kjøpesenter uttaler at de hadde 9,12% omsetningsøkning i 2019 med 4,8 millioner besøkende. Dette utgjør en inntekt på nesten 3 milliarder SEK, og er ny rekord for senteret. Nå er det nye målet for det kommende året er besøksantall på 5 millioner kunder. Senterchefen uttaler at de alltid vil oppnå bedre resultater, og jobber aktivt for dette (Mullis, 2020). Det blir satset stort på å øke grensehandel i disse områdene, og betydelige summer blir lagt igjen av nordmenn i Sverige.

Olav Thon er en norsk forretningsmann som driver stort med virksomhet innen eiendom. (Brekke, 2020). Gruppen har stadig utvidet over grensen ved Charlottenberg med nye og store kjøpesentre med systembolag. Et systembolag tilsvarer et Vinmonopol i Norge. Charlottenberg doblet nesten sin handelsstrøm fra 2004-2006 på grunn av stor utbygging av kjøpesentre av Olav Thon gruppen (Mullis, 2020). Dette illustrerer hvor mye penger de forventer å hente når en så stor investor som Olav Thon velger å investere så mye i kjøpesenter i Sverige.

4.1.1 Stor bransje

Virke Handel er en organisasjon som arbeider for arbeidsplasser i næringen i Norge (Virke, 2019). Direktøren i Virke, Harald Jachwitz Andersen, har utalt seg om hvor stor bransjen for grensehandel er. Han mener de stadige omsetningsrekordene i Sverige skyldes en avgiftspolitik i Norge som er feilslått. Omfanget av handelen tyder på at avgiftene ikke virker som de har som hensikt å gjøre (Mullis, 2020).

«Når man ser på volumet og veksten i grensehandel, så er det tydelig at særavgiftene i Norge virker mot sin hensikt. Vi skal forbruke mindre av disse varene, men når prisforskjellene blir så store, så hamstrer vi og handler mer enn vi ville gjort i Sverige» (Mullis, 2020).

Andersen mener bransjen kunne vært den fjerde største i Norge dersom grensehandelen hadde vært en del av næringen i Norge. Dette gir verdiskapning og arbeidsplasser til Sverige på bekostning av Norge. Land som Danmark og Sverige har gjennomført tiltak for å unngå at handelen lekker til Tyskland, som å redusere ølprisene. Dette har ikke Norge gjort. Andersen beskriver situasjonen i Norge slik:

«Politikerne erkjenner ikke hvor stor grensehandelen er og hvor store verdier det er snakk om. Det virker som at det er et tabu å diskutere nivået på særavgifter. Vi synes det er trist at det ikke går an å diskutere nivået på særavgifter på et fakta- og kunnskapsbasert grunnlag.» (Mullis, 2020).

4.2 Omfang

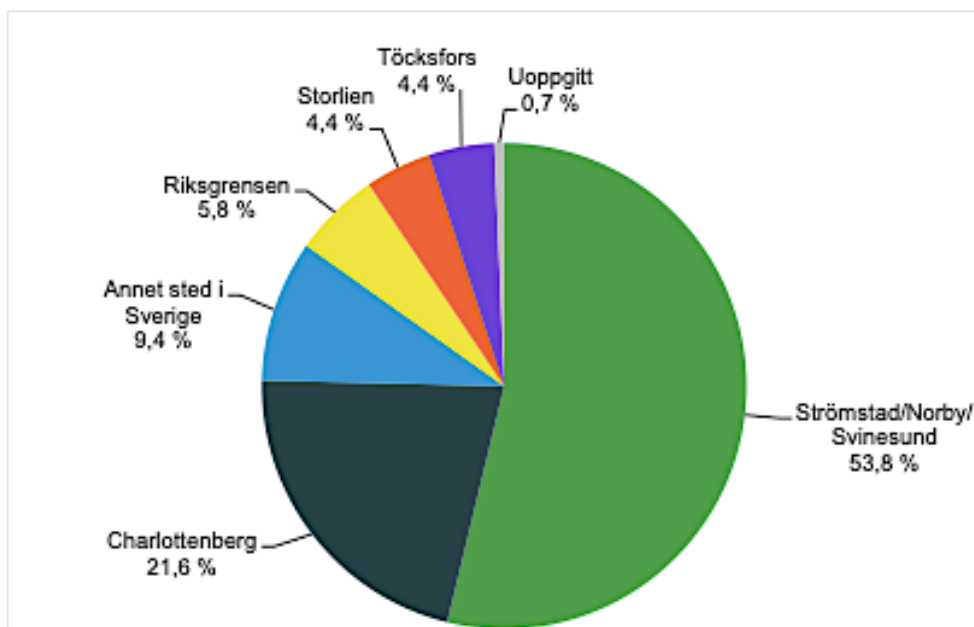
Grensehandel er samfunnsøkonomisk interessant. Det har derfor blitt laget flere rapporter for å si noe om dette. I det følgende blir det i hovedsak brukt data fra en pilotundersøkelse av Statistisk sentralbyrå (Henriksen og Kvile, 2020). Statistisk sentralbyrå gjennomfører undersøkelser hvert kvartal. Her spørres ca. 2000 tilfeldige nordmenn om dagsturer over grensen og beløpet som ble handlet for. I tillegg brukes rapporten «usunn grensehandel-politisk protest eller forbrukerfest?». Dette er en studie med data som er samlet inn rundt

Svinesund, som kun inkluderte nordmenn på svenskehandel. Her ble 387 av 700 skjemaer besvart (Storstad, 2003).

4.2.1 Hvor?

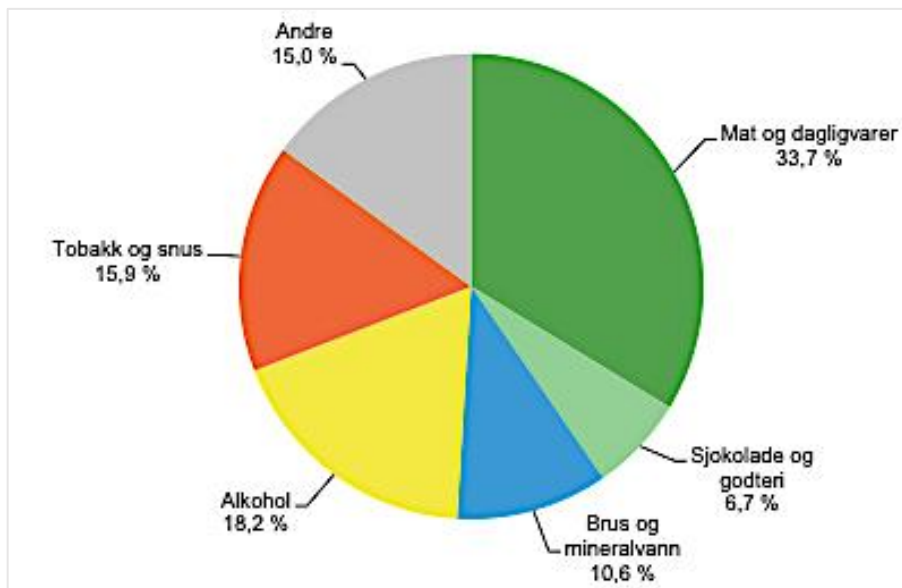
Sverige utgjør den største andelen av grensehandelen. Hit reiser 87,6% av norske grensehandlere per september 2019, sammenlignet med Danmark (4%), Finland (2,7%), Russland (0,1%) og annet land (5,6%). Det mest populære stedet for grensehandel er området Strömstad/Svinesund/Norby. På andre plass kommer Charlottenberg med ca. 22% av grensehandelen i Sverige. Nordmenns grensehandel til Charlottenberg utgjorde nesten 384 millioner kroner for september 2019 (Henriksen og Kvile, 2020).

Sektordiagram 4 (Henriksen og Kvile, 2020).

4.2.2 Hvor mye?

I september 2019 ble det grensehandlet for to milliarder kroner på ca. 1,2 millioner turer til Sverige. Det vil si at en konsument handler for 1632 kroner i snitt per tur. Innbyggere i Oppland og Hedmark (nå Innlandet) er de som legger igjen mest penger per handletur. Her var gjennomsnittet 2087 kroner per tur. Den prosentvise fordelingen av innkjøp er illustrert i sektordiagrammet under. Dagsturer til Sverige utgjør nesten 88% pengene som blir brukt i Sverige (Henriksen og Kvile, 2020). HUI Research har gjort undersøkelser på vegne av Svensk handel. De har også undersøkt nordmenns handel i Sverige, og kommet frem til at ca. 50% er kjøp av dagligvarer (Størksen og Moen, 2019).

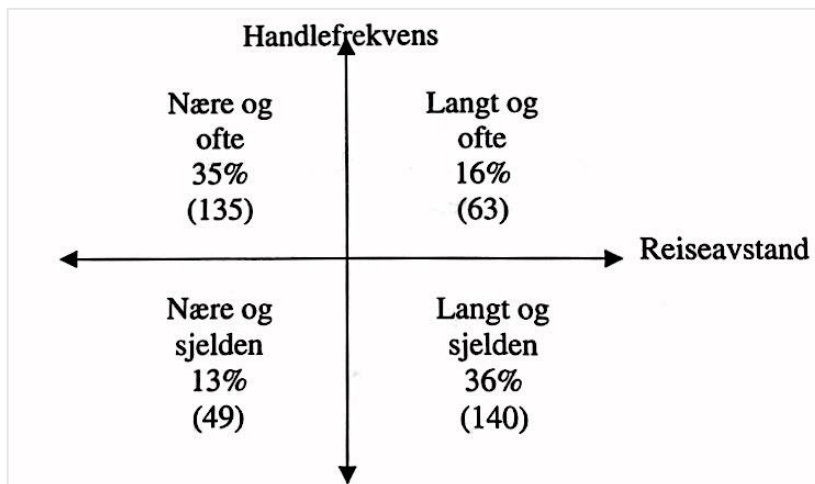
Sektordiagram 5 (Henriksen og Kvile, 2020).

HUI Research rapporterer at nordmenn handlet for over 17 milliarder kroner i Sverige i 2017 på handleturer med overnatting. 25 milliarder er summen HUI mener nordmenn bruker på alle reiser til utlandet (Størksen og Moen, 2019). Dette illustrerer nok en gang hvor stort og omfattende grensehandelen er.

4.2.3 Handlevaner og avstand

Mengden kjøttvarer konsumentene handler er vist å øke med reiseavstand fra bopel, med unntak av de som har 70-90 km reiseavstand. Denne sammenhengen har en u-formet kurve. Dette er naturlig nok en effekt av at de som bor nærmere reiser oftere og ikke trenger å hamstre i så stor grad som de med lengre reisevei. Alkoholprisen er viktigere for de som reiser lenger for å handle, mens de med grensenærhet ikke i like stor grad ville latt seg påvirke av denne. Dette forklares med at hverdagshandel er en større motivasjonsfaktor for konsumenter med kortere reisevei (Storstad, 2003).

4.2.4 Reiseavstand

Figur 5. Handlefrekvens (Storstad, 2003, s. 154).

Den gjennomsnittlige avstanden folk reiste for å handle var 86,2 km. Det ses en sterk sammenheng mellom handlehyppighet og avstand. Det er naturlig å tenke seg at jo nærmere grensen konsumentene bor, jo oftere reiser de. Jo lenger reisevei, jo fler reiser sammen. Forbruket i Sverige øker med reiseavstand. Dette kan henge sammen med at hyppigheten av grensehandelen avtar med lenger reiseavstand (Storstad, 2003).

4.3.5 Hvem?

Undersøkelsen viser at en større andel med universitetsutdanning som grensehandler enn de med grunnskoleutdanning. Det er imidlertid grunn til å trekke tvil til resultatet da mennesker med høyere utdanningsnivå deltar i større grad i spørreundersøkelser. I tillegg til dette var svarprosenten på studien var på 55% (Storstad, 2003). Dette kan videre knytte tvil til spørreundersøkelsen generelt se kunnskapsmangel side 25. Respondentene i samme studie besvarte spørsmål angående inntekt. Gjennomsnittsinntekt hos grensehandlerne er noe lavere, men dette funnet er ikke signifikant. Dette ble funnet ved å sammenligne gjennomsnittsinntekt i undersøkelsen med tall fra SSB. Det ble gjort med hensyn til hjemkommunene Oslo, Akershus og Østfold. Den største andelen av handlende var arbeidstakere, og en mindre andel var pensjonister (Storstad, 2003).

4.2.6 Hvorfor?

Norge har en betydelig høyere prissetting av alkohol, tobakk, kjøtt, mat og ikke-alkoholholdig drikke enn andre skandinaviske land. Norge har høy levestandard, derfor oppleves ikke maten som handles i Norge dyr sammenlignet med andre land. Likevel er hovedmotivasjonen for

grensehandel prisforskjeller. Dagligvarer, i hovedsak kjøttprodukter, er det som blir beskrevet som viktigst ved grensehandel i Sverige og Finland. Dette til tross for at prisforskjellene på både alkohol og tobakk er større enn for dagligvarer (Lavik og Nordlund, 2009).

I rapporten til Storstad besvarte 84% svarte at målet med turen var handletur (N=384). Dette sett opp mot andre type turer som ferie, i forbindelse med arbeid, besøke slekt etc. Hovedmotivasjonen er i størst grad lave priser. Dette ble sammenlignet med reiseavstand, hyggelig å reise på tur, åpent på søndager, service og kvalitet (Storstad, 2003). En undersøkelse i regi av Norsk landbrukssamvirke (2003) støtter dette funnet (Lavik og Nordlund, 2009). Resultatene fra de ulike studiene er gjennomgående; Pris er viktigst.

4.3 “Harry”?

I to folkeavstemninger (1972 og 1994) har Norge valgt å ikke bli medlem av EF/EU (Saers, Rudi og Gjærevold, 2017). Dette har fått konsekvenser. Prisnivåene mellom landene har økt. Det har også grensehandelen. Tidlig forsøkte enkelte politikere å stemple grensehandel som hARRY for å forhindre handelslekkasje (Lavik og Nordlund, 2009).

«Harry» er et ord som er svært vanskelig å definere, men ordet blir mye brukt for å få markert en slags avstand. Harry er ofte noe som kan assosieres med blant annet rånere og grilldress. Lars Sponheim, daværende landbruksminister for partiet Venstre, uttalte i 2002 at grensehandel var «harry». Hensikten med dette var å få folk til å slutte og handle i Sverige. Dette resulterte til en diskusjon rundt grensehandel og hvorvidt det kunne relateres til «harry». Bjarne Håkon Hanssen var landbruksminister for Arbeiderpartiet før Sponheim. Han svarte på uttalelsen til Sponheim, og omtalte forbrukerne som politiske forbrukere. Hanssen mente det var viktig å ikke vise pekefingeren, men at de selv hadde en jobb å gjøre prismessig for å vinne forbrukerne tilbake. I Storstad sin studie ble deltakerne konfrontert med betegnelsen «harry» for grensehandelen. 75% var helt eller delvis enige i at stemplingen av grensehandel som «harry» er tull (N= 378) (Storstad, 2003).

Fra et kvalitativt datasett ble deltakerne spurt om hva de synes om uttalelsen til Sponheim. Resultatene fra studien viser at det ser det ikke ut til at grensehandlene har latt seg påvirke. Utsagnene som blir trukket frem virker ikke å være berørt av at Sponheim den gang omtalte handelen som «harry». Dette kan peke mot det ikke har hatt den påvirkningen Sponheim kanskje håpet i 2002, og at strategien var feilslått (Storstad, 2003).

4.4 Politisk dilemma

Grensehandel er en eksemplarisk illustrasjon på dilemmaer og hensyn som må tas innen politikk. Det forsvinner mange milliarder ut av Norge på grensehandel hvert år. Det er en utfordring for norske interesser. Hensikten er jo å redusere forbruket av usunne varer og sikre skatteinntekter. For å unngå denne situasjonen har eksempelvis Danmark redusert skatteleggingen for å sørge for innenlands handel og produksjon, som en beskyttelse for nasjonal interesse (Lavik og Nordlund, 2009).

Omfanget av grensehandelen påvirker norsk næring, herunder sysselsetting og verdiskapning (Meld. St. 9, 2018-2019). Dette er en uheldig utvikling for Norge samfunnsøkonomisk. Ved å øke særavgifter på varer som selges innenlands, kan dette føre til økt handel i utlandet. Prisforskjeller, utvalg av varer og tilgjengelighet er faktorer som tiltrekker grensehandlene. Denne formen for handel ikke er utelukkende negativt fordi individet som konsument opplever det som en stor fordel. Større valgmuligheter i Sverige er også et annet argument for svenskehandel. For handelsnæringen er det enkelte særavgifter som er av størst relevans. Dette er blant annet avgifter på tobakk, alkohol, alkoholfrie drikkevarer, sjokolade og sukkerholdige varer. Skattelegging på slike produkter er primært for å øke skatteinntekter, i tillegg til å kunne bidra til helsemessige positive effekter (Meld. St. 9, 2018-2019).

Det finnes en rekke ulemper ved for høy beskatning. Grensehandelen er et resultat av dette. Alkoholhandel i Sverige kan føre til uønskede effekter som tap av skatteinntekter og redusert kontroll på forbruket. Årsakene til at konsumentene velger å handle alkohol i Sverige kan være at avgiftene er så høye at de finner andre løsninger for å få tilgang enn å handle innenlands. Smugling og hjemmeproduksjon kan være andre utfall av skatteleggingen. Det er et politisk mål for regjeringen å forbedre systemet for skatter og avgifter. Dette for å øke grad av verdiskapning innen norsk økonomi. På bakgrunn av dette ble det foreslått å reversere sjokolade- og sukkeravgiften til nivået den var på i 2017 (Meld. St. 9, 2018-2019). Dette har nå blitt gjennomført (Skatteetaten, 2020).

Norge er medlem av EEA-avtalen. Denne avtalen har ingen restriksjoner med tanke på skattelegging, noe som betyr at myndighetene selv kan velge avgiftsnivåene. Motivasjonen bak grensehandel kan forklares av såkalte push og pull faktorer. Push faktorene er de som gjør at konsumentene reiser ut av landet. I dette tilfellet kan det eksempelvis være lavere priser

som følge av avgifter og skatter og bedre utvalg. Pull faktorer er noe som eksternt tiltrekker kunder til andre land, for eksempel fasiliteter som store shoppingsenter og søndagsåpne butikker (Lavik og Nordlund, 2009).

Det er mange faktorer som har betydning for om nordmenn reiser på grensehandel. Gjennomgående er prisnivået den største motivasjonen fremfor åpningstider, turaspektet, kvalitet, fasiliteter og service.

4.5 Sukkeravgiften

Sukkeravgiften har ført til stor debatt i landet. Sjokolade og sukkervarer har egen særavgift. Dette gjelder både varer som er innført til landet og produsert her. Satsen for 2019 er 20,82 kroner per kilo. I 2017 lå avgiften på 20,19 kroner per kilo og i 2018 36,92 kroner per kilo. Avgiften ble betydelig satt opp i 2018, for å så bli satt ned igjen til 20,82 kroner pr kg i 2019. I 2020 er prisen 21,22 kroner per kg (Skatteetaten, 2020). Avgiftsendringene er et resultat av politiske dragkamper i jakten på velgere. Politikere har ansvaret for helse på den ene siden og sysselsetting og verdiskapning på den andre.

4.5.1 Særavgifter og negative ringvirkninger

Etter sukkeravgiften ble innført har flere bedrifter uttrykt at avgiften påvirker driften negativt, og at den utgjør en trussel om disse overlever eller ikke. Dette er negative virkninger for Norges mat- og drikkenæring (Næringslivets Hovedorganisasjon, 2019). Når folk reiser over grensen for å handle er det store lokketilbud på produkter. Dette kan føre til at mange kjøper større mengder enn nødvendig. Folk hamstrer for å «spare» penger. Mer grensehandel fører til mindre inntekter i Norge i form av avgifter. Dette får negative ringvirkninger for dagligvarehandelen og dermed også norske arbeidsplasser (Næringslivets Hovedorganisasjon, 2019).

Små produsenter som Hval sjokolade og Oskar Sylte Mineralvannsfabrikk, har blitt rammet så hardt av avgiften at dette har resultert i usikkerhet rundt bedriftenes overlevelse.

Regjeringen har tatt kritikken og ser at avgiften ikke er godt nok utformet enda. Av denne grunn ble det bestemt at sukkeravgiften skal reverseres på sjokolade og godteri. Avgiften på brus skal imidlertid stå, men regjeringen har varslet om utredning (Hopland, 2018). Det kan også være vanskelig å få øye på de tilsiktede effektene av sukkeravgiften. Dette fordi endringene i volum er høyere for sjokolade enn brus. 10,7% er fallet for brus, mens 23,1% for

sjokolade. Disse tallene gjenspeiler kun bildet av salg i Norge da grensehandelen ikke er tatt med (Steen og Ulsaker, 2019).

Særavgiftene begrunnes i ulik grad med et helsefremmende perspektiv. Dette fordi det er allment kjent at pris påvirker hva vi kjøper. Effekten som ønskes av slike avgifter er at prisen økes, og dermed bidrar til at etterspørselen reduseres, se elastisitet side 11. Det å skattlegge matvareprodukter kan anses å ha den samme effekten, men byr på fler utfordringer (St. meld nr. 34, 2012-2013).

Argumenter for sukkeravgiften var for det første å øke skatteinntang, i tillegg til folkehelseperspektivet. Det kan stilles spørsmål ved disse argumentene da skatteleggingen ikke bare gjelder sukkerholdige varer, men også sukkerfrie. Pepsi Max er avgiftsbelagt på lik linje med Pepsi. Det er ikke kun i Norge avgiften på sukkerholdige varer eksisterer. Blant annet Frankrike, Australia og Berkeley i USA har samme type avgift. Bakgrunnen for dette er for å redusere sukkerforbruket blant befolkningen. Overvekt og relaterte livsstilssykdommer er økende på verdensbasis (Steen og Ulsaker, 2019), se den «nye» sykkeligheten side 3.

4.5.1 En reell nedgang?

I og med at nordmenn legger igjen så mange kroner i Sverige i løpet av et år, så vil det indirekte si at grensehandelen utgjør en betydelig andel av dagligvareinnkjøp. På grunnlag av dette vil den også ha innvirkning på nordmenns kostholdsvaner. Undersøkelser av Helsedirektoratet viser at forbruket per person per år av sukker har gått fra 43 til 26 kilo siden år 2000. Det stilles spørsmål ved om dette er realiteten, eller feil resultat da tallgrunnlag for sukkermengden som er kjøpt utenlands er utilstrekkelig. Dessverre finnes det ingen oversikt over slike tall, kun en statistikk som viser til forsyning og salgstall nasjonalt. Innen grensehandelen finnes ikke tall på hvor mye av sukkerholdige varer som handles, heller ingen oversikt over all netthandelen fra utlandet. På bakgrunn av dette viser sukkeravgiften en trend som ikke nødvendigvis gjenspeiler den reelle situasjonen. Det kan være at avgiften har ført til økt forbruk, men dette er uvisst. Det finnes ikke tilstrekkelig med kunnskap og oversikt. En slik avgift kan derfor virke mot sin hensikt, dersom målet er at nordmenn skal konsumere mindre sukker. Det kan resultere i hyppigere handel over grensen (Størksen og Moen, 2019).

4.6 Netthandel

Handelsmarkedet for netthandel er i stor utvikling. Både pris, utvalg og norske butikker med lite utvalg er hovedgrunnene for at folk velger å handle på nett fra utlandet. For varer som selges av norske nettbutikker i Norge må det betales merverdiavgift og eventuelle særavgifter. En nettbutikk som er utenlandsk kan selge en vare med verdi på under 350 kroner uten disse tilleggavgiftene. Disse kjøpene med utenlandske nettbutikker registreres ikke. Et resultat av dette er dårlig oversikt og statistikkgrunnlag over grensekryssende netthandel og omfang (Meld. St. 9, 2018-2019), se kunnskapsmangel side 25.

4.7 Kongsvinger og avgift på alkohol

Handel lekker til Sverige. En årsrapport fra Vinmonopolet viser at Kongsvinger har betydelig svakere salgstall enn eksempelvis både Raufoss og Gjøvik. Brutto omsetning på Vinmonopolet i Kongsvinger i 2018 var på ca. 35,7 millioner kroner. I Gjøvik var den på 109,5 millioner, mens Raufoss sine omsetningstall lå på 41,4 millioner kroner (Vinmonopolet, 2018). Handelslekkasjen sier seg trolig ikke bare gjeldende for alkohol, da undersøkelser viser at omkring 50% av alt som handles i Sverige er dagligvarer (Henriksen og Kvile, 2020).

4.8 Mars 2020: Grensehandelen blør!

Som et resultat av at grenseovergangene stengte 16. mars grunnet COVID-19 gikk grensehandelen drastisk ned. Omsetningen til Nordby kjøpesenter ble redusert med hele 95% (E24, 2020). Handelen kollapset og senteret i Nordby ble beskrevet som en «spøkelsesby». Det er svært få kunder som handler, og det har fått store konsekvenser for svenske butikker. Det kan være fare for konkurs dersom stengningen av grenseovergangene blir langvarig (Larsen, 2020). I første kvartal hadde Olav Thon Eiendomsselskap gått 2,7 milliarder i underskudd (Brunborg og Hopland, 2020). Denne situasjonen illustrerer hvor mye av omsetningen nordmenn står for på sentere ved grenseovergangene. Det sier også noe om hvor mye svenskene satser på nordmenns handel da kjøpesentrene nærmest står tomme uten tilreisning fra Norge.

4.9 Kunnskapsmangel

På tross av store og omfattende rapporter reises det likevel nye spørsmål. SSB har sett på svakheter ved egne rapporter. Det er knyttet usikkerhet og upresise tall til dataene på grensehandel. Handelsstrømmen er trolig mye høyere enn beregningene i undersøkelsene til

SSB, i og med at de kun har sett på dagsturer over grensen. Dette gjør dataene svært mangelfulle. På bakgrunn av dette etterlyses et sikrere datagrunnlag (Størksen og Moen, 2019).

Det finnes for lite informasjon og kunnskap rundt grensehandelen. Det har blitt avdekket mangel på statistikkgrunnlag på grensehandelens sammensetning og omfanget av den. For å få en bedre forståelse av fenomenet foreslås det å gjøre en jevnligere kartlegging av grensehandelen, gjennomføre undersøkelser av prisnivå i regionene ved grensen og gjøre analyser på elastisitet på tobakk i Norge. I den offentlige utredningen fra 2003 presenteres det pågående prosjekter og forslag til prosjekter som kan bidra til bedre forståelse og informasjon av grensehandelen (NOU-2003: 17, 2003). Dette inkluderer også å samle inn data på grensekryssende netthandel til under 350 kroner. Disse registreres ikke i dag, men det er nødvendig å få oversikt over utviklingen. Arbeidet med tallfesting av netthandel med utlandet er også et pågående arbeid (Meld. St. 9, 2018-2019).

Grensehandel er et tema som er viktig for mange, derfor er det nødvendig at kunnskapsnivået økes, spesielt fordi de beskrevne ringvirkningene er så store. Årsaken til at Norge ikke får til en politikk som fungerer for norsk næringsliv blir begrunnet av mangel på kunnskap. På den ene siden handler det om å fremme folkehelsen, og på den andre å fremme næringslivet. Det etterlyses et grensehandelsbarometer som er velfungerende. Når dette er på plass vil grunnlaget for politikken bli lagt, og deretter bli enklere å ivareta nasjonale interesser og den generelle folkehelsen (Størksen og Moen, 2019). Dette er årsakene til at vil det være viktig å få tilstrekkelig informasjon og oversikt over omfanget.

3.0 PROBLEMSTILLING

Det vil være interessant å undersøke hvordan et utvalg i Kongsvinger kommune ser på fenomenet grensehandel. På denne måten kan man undersøke oppfatningen innbyggerne selv har for hvilken betydning grensehandelen kan ha for den generelle folkehelsen i kommunen. Hvilken effekt har de politiske virkemidlene i en grensekommune. Oppfatter utvalget at det blir vanskeligere å gjøre gode, helserelevante valg i hverdagen grunnet grensenærhet?

Min problemstilling er som følgende:

Usunn grensehandel?

- Ungdoms oppfatning av fenomenet

Ved en spørreundersøkelse av ungdommer i Kongsvinger kommune, ønsker vi å avdekke følgende:

I hvilken grad mener ungdommene at helserelevante valg påvirkes av å bo i en «grensekommune»?

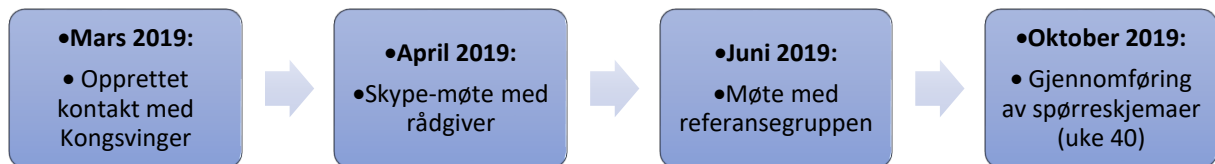
4.0 METODE

4.1 Forankring

For å tilegne meg mer kunnskap om de folkehelseutfordringene Kongsvinger kommune står ovenfor var Kongsvinger av stor interesse. Initial kontakt var i mars 2019.

Kommuneoverlegen sendte meg til sin rådgiver, som ble min hovedkontakt. Rådgiveren har vært sentral i prosessen. Hun har vært en pådriver og initiativtaker. Dialogen oppstod og rådgiveren tilsendte ulike tematikker som kommunen var interessert i å undersøke nærmere. Det ble enighet om å skrive om grensehandelen sin rolle i et folkehelseperspektiv. Dette for en kommune som har grensenærhet.

4.1.1 Tidslinje

Tidslinje 1

I april 2019 hadde veileder og jeg et møte med rådgiver over Skype. Videre ble det avtalt et fysisk møte med et utvalg av ansatte i Kongsvinger kommune som var viktig å ha med i prosessen. Rådgiveren tok ansvar for å opprette kontakt med disse. Gruppen som deltok på møtet ble brukt som utgangspunkt for denne studien. De har en grunnleggende antakelse at grensehandelen kan ha betydning i folkehelseproblematikken i Kongsvinger kommune.

4.1.2 Referansegruppe

Referansegruppen bestod av:

- Kommuneoverlegens rådgiver
- Rektor for Sentrum videregående skole
- Rektor for Øvrebyen videregående skole
- SLT-koordinator
- Teamleder i NAV

Agendaen for møtet var å presentere prosjektet, bli kjent, skape tillit, gjennomgå spørreskjemaet, bli enige om praktisk gjennomføring og legge en tidsplan. Det ble presentert

et utkast av spørreskjemaet, og alle ble bedt om å gi tilbakemeldinger på det. Dette var det eneste fysiske møtet vi hadde sammen. Kontakten i etterkant sikret revidering av spørreskjemaet, involverte dem i type spørsmål de ønsket å ha med og fastsette tid for gjennomføringen. Siste revidering av spørreskjemaet ble gjort mellom juni og august.

Det var i utgangspunktet tenkt at utvalget skulle være 16-åringer, men i fellesskap ble det bestemt at 18-åringer var bedre. Dette fordi rektorene så det som en stor utfordring å samle inn samtykke fra foreldrene til 16-åringene, og at dette mest trolig ville ha negativ påvirkning på svarprosenten. Metodisk sett ble det presentert at det var ønskelig å gjennomføre undersøkelsen i løpet av samme uken.

4.2 Etikk

Før denne studien ble gjennomført var det ikke nødvendig å søke godkjenning av verken REK eller NSD. Dette fordi studien var helt anonymisert. Det inngikk ingen personopplysninger, og det er på ingen måte mulig å spore dataene tilbake til individene. Selve undersøkelsen ble gjennomført på ark, noe som gjør at det heller ikke er mulig å spore noe elektronisk. Jeg vet ikke navn på respondentene. Alle besvarte spørreskjemaer er kodet inn i mitt Excel-ark.

Skolene fikk, i tillegg til spørreskjemaene (vedlegg A), tilsendt informasjonsskriv til elevene/foreldre (vedlegg B) og til lærere (vedlegg C) per mail. I informasjonsskrivet til deltakerne ble det i korte trekk informert og beskrevet formålet til studien, hvem som er ansvarlige, at det er frivillig og hvordan vi oppbevarer og bruker opplysningene i studien. I informasjonsskrivet til lærere ble det presisert noen punkter vi synes det er viktig at alle er informert om. Dette var informasjon angående anonymitet, frivillighet, kontaktinformasjon og et krav om at elevene som besvarte spørreskjemaet har fylt 18 år. Hensikten var å sørge for at alle elevene fikk samme informasjon før gjennomføring. Gjennom informasjonsskrivet ble elevene oppfordret til å svare seriøst. Dersom de ikke ønsket å delta kunne de levere inn blankt ark.

4.3 Metodevalg

For å samle data i denne undersøkelsen ble det valgt å bruke spørreskjema, altså en kvantitativ tilnærming. Det er ingen inklusjon- og eksklusjonskriterier for deltakelse. Alle 18-åringer fikk tilbudet. Vi har ingen kunnskap om de som ikke møtte eller ikke besvarte spørreskjemaet. All

kontakt har vært via referansegruppen, og jeg har hatt en objektiv rolle under hele prosessen. Jeg har ingen interessekonflikter i denne studien.

4.4 Spørreskjemaet

Spørsmålene omkring grensehandel er utarbeidet av masterstudent, veileder og ressursgruppa med medvirkning fra ungdommen selv. Spørsmålene om helse, økonomi og livskvalitet er validerte spørsmål fra Helsedirektoratet (Nes, Hansen og Barstad, 2018).

Ungdommen i Kongsvinger kommune ble involvert og hørt via SLT-koordinatoren som hadde en gjennomgang av spørreskjemaet i Ungdomsrådet. SLT-koordinatoren videreformidlet deres innspill til referansegruppen. Dette ble gjort for å kvalitetssikre brukermedvirkning. Etter tilbakemelding fra rådet ble siste revideringen av spørreskjemaet gjort i møte med veileder.

Første delen av spørreskjemaet (vedlegg A) kartlegger kjønn, studieretning og antall barn og voksne i familien. Neste seksjon består av ulike påstander for å avdekke ungdommens bakgrunnskunnskap om temaet. Deretter fikk de spørsmål for å undersøke synspunkter på svenskehandel generelt, og deres personlige forhold til grensehandel. Siste del innebærer spørsmål om helse og livskvalitetsspørsmål, som inkluderte fysisk aktivitet, vurdering av egen helse og optimisme på ulike arenaer med tanke på fremtiden. Avslutningsvis spørres de om familiens økonomi. Dette for å kunne få en liten pekepinn på familiens sosioøkonomiske status.

4.5 Gjennomføring

Når spørreskjemaet var ferdig ble det videresendt i PDF- filer (vedlegg A, B og C) til rektorene på de respektive skolene. Rektorene tok ansvaret for å kopiere opp antallet som tilsvarte 3. klassene, og delegerte gjennomføringen videre til lærere i de ulike klassene. Spørreskjemaene ble utfylt på ark i en klassesituasjon. Alle skjemaene ble utfylt i løpet av samme skoleuke, og ble hentet fysisk av meg uken etter.

4.6 Databehandling

All registrering av data fra spørreskjemaene har blitt gjort i Microsoft Excel. Det ble laget et «moderdokument» hvor alle dataene ble hentet ut fra. «Moderdokumentet» ble aldri rørt og

brukt direkte i analysen. De fleste spørsmålene kodet til tallverdier. Eksempelvis med svaralternativer som går fra helt enig til helt uenig, så fikk «helt enig» verdien 1 og «helt uenig» fikk verdien 7. Under registreringen ble hvert utfylte spørreskjema registrert til en verdi i Excel-arket. På denne måten kan man til enhver tid gå tilbake for å kryssjekke at registreringen ikke inneholder feil. Det ble det gjort stikkprøver av tilfeldig utplukkede skjemaer etter registreringen av dataene var gjennomført.

Det ble regnet på gjennomsnitt på spørsmålene med tilhørende tallverdier. Svarene på de ulike spørsmålene ble sortert ved å bruke =ANTALL.HVIS formelen i Excel. På denne måten telles det opp hvor mange som har svart de ulike alternativene. Eksempelvis er 1 (helt enig), 2 (enig), 3 (litt enig), 4 (verken enig eller uenig), 5 (litt uenig), 6 (uenig) eller 7 (helt uenig). Ut ifra disse dataene ble det laget deskriptive søylediagrammer. Et nytt regneark ble laget etter dette, for å vise resultatene på en mer hensiktsmessig måte i tabeller, som brukes i resultatkapittelet. Disse viser prosentvis andel som har svart de ulike alternativene og antall som har besvart hvert spørsmål. I resultatkapittelet er noen besvarte spørsmål fremstilt i grafer eller sektordiagram. Dette har blitt gjort for å tydeliggjøre resultater.

På spørsmål nummer 11 (vedlegg A) ringet mange rundt ett av ordforslagene, i tillegg til å skrive et eller flere ord selv. Siden det ble så stor variasjon i ord, og flere ord tilhørende hvert skjema, så har det mest naturlige å legge sammen de utelukkende positive svarene sammen. Dette gjelder smart, billig/billigere og økonomisk. Flaut, dumt, usunt og vet ikke ble summert hver for seg. Dette for å vise vekten mellom de positive og negative ordene.

4.6.1 Ekskludering

Skjemaer som hadde svært mangelfull utfylling ble ekskludert. I dette tilfellet gjaldt det kun ett skjema. På spørsmål der 2 svaralternativer var understreket eller ringet rundt ble konsekvent ikke registrert, siden vi ikke kan gjette. Svar som inneholdt tallverdi (eksempelvis antall barn/voksne i familien) ble registrert som 0 dersom det var skrevet 0, og som blankt dersom det ikke var skrevet noen tallverdi. Enkelte svar ble ikke registrert på spørsmål 11 (vedlegg A) da ordene enten var selvmotsigende, eller åpenbart misvisende. Dette var tilfeller hvor det ikke var tvil om at svaret er useriøst.

Spørsmål 7 (vedlegg A) ble tatt ut i analyseringen av dataene. Dette som følge av at vi mente spørsmålet ble tvetydig. Usikkerheten rundt om de besvarte på grunnlag av at de hadde en

uvane eller en tiltenkt uvane gjorde at spørsmålet muligens ikke ble besvart som antatt. Derfor ble det riktig å ta dette ut av analysen.

5.0 RESULTAT

På Sentrum videregående skole fikk 105 elever tilbud om å besvare spørreundersøkelsen, og 109 elever på Øvrebyen videregående skole. Svarprosent på Sentrum = $57/105 = 54\%$.

Svarprosent på Øvrebyen = $94/109 = 86\%$. Total svarprosent var på 71% . Av disse var 84 jenter og 60 gutter. Av det totale antallet besvarte skjemaer, så var $151 - (84+60) = 7$ ubesvarte på kjønn. Antallet elever som ble tilbudt å ta spørreundersøkelsen er oppgitt av rektorene.

5.1 Kartlegging av pris og tilgjengelighet

	Helt enig	Enig	Litt enig	Verken enig eller uenig	Litt uenig	Uenig	Helt uenig	N=
Bakgrunnskunnskap								
Prisen på en vare er viktig for om vi kjøper den	41 %	35 %	17 %	4 %	2 %	1 %	1 %	100 % (N=151)
Lengre avstand til grensen vil gjøre at vi handler mindre i Sverige	25 %	29 %	30 %	5 %	4 %	4 %	3 %	100 % (N=151)

Tabell 2

Tabell 1 viser at 76% er helt enig eller litt enig i at prisen på en vare er viktig for om vi kjøper den, og 2% var uenig eller helt uenig ($n=151$).

84% var helt enig, enig eller litt enig i at lengre avstand til grensen vil gjøre at vi handler mindre i Sverige, 11% svarte helt enig, uenig eller litt uenig ($n=151$).

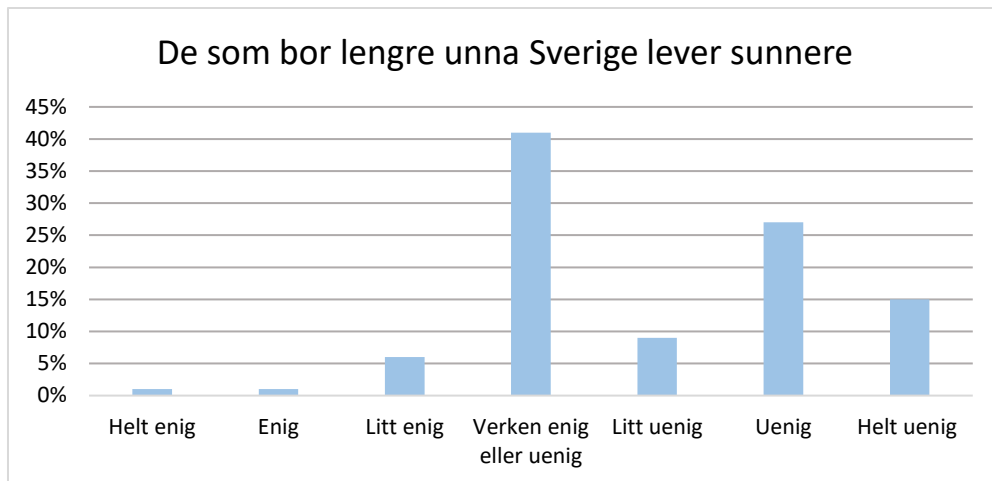

	Helt enig	Enig	Litt enig	Verken enig eller uenig	Litt uenig	Uenig	Helt uenig	N=
De som bor lengre unna Sverige lever sunnere	1 %	1 %	6 %	41 %	9 %	27 %	15 %	100 % (N= 150)
Jeg vet hva slags mat som regnes som sunn og mindre sunn	38 %	45 %	13 %	3 %	1 %	1 %	0 %	100 % (N=151)
Folk flest handler mer usunne varer når de handler i Sverige	8 %	18 %	33 %	27 %	7 %	6 %	1 %	100 % (N=150)
Vi handler mindre sunne varer når vi handler i Sverige	3 %	9 %	30 %	30 %	16 %	10 %	2 %	100 % (N=147)

Tabell 3

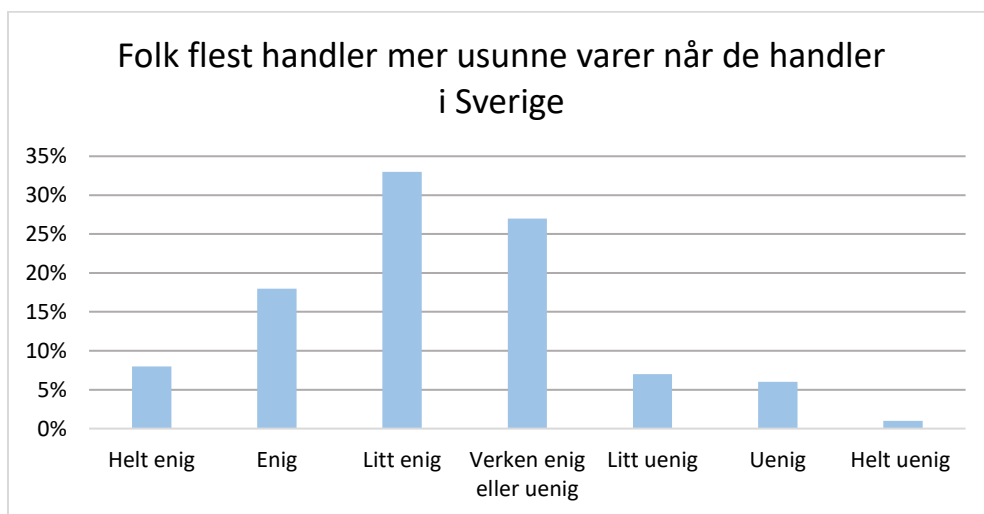
8 % var helt enig, enig eller litt enig i at de som bor lengre unna Sverige lever sunnere. 41% var verken enig eller uenig, mens 51 % var litt uenig, uenig eller helt uenig (N=150).

Når de ble spurt om de vet hva slags mat som regnes som sunn og mindre sunn var 83 % enige eller helt enige i dette utsagnet, mens 1% var uenig. Ingen var i dette tilfellet helt uenig (n=151).

Søylediagram 1 (N=150)

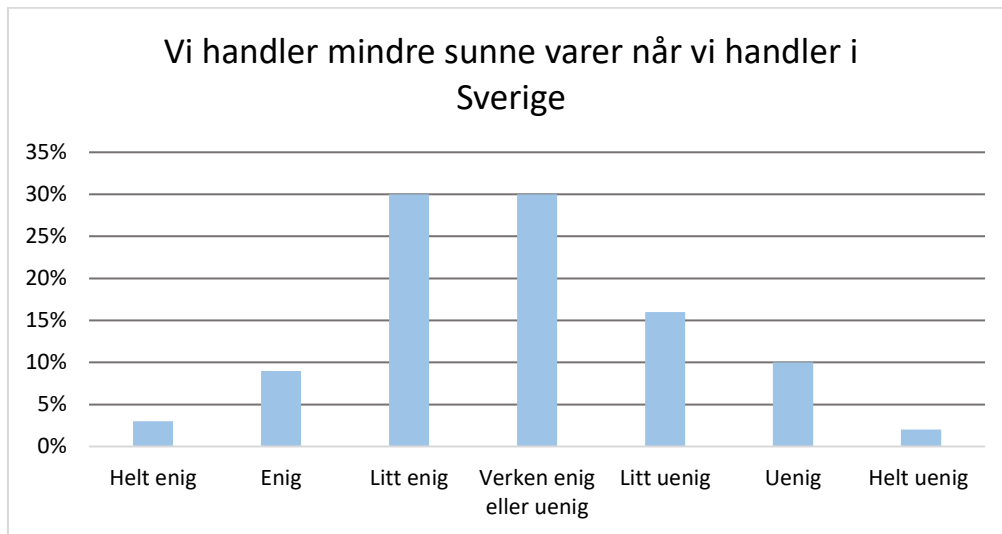
På spørsmål om de som bor lengre unna Sverige lever sunnere svarte 41 % at de verken enig eller uenig i påstanden, mens 42 % var uenig eller helt uenig. Kun 2 % var helt enig eller enig (n= 150).

Søylediagram 2 (N=150)

59 % var helt enig, enig eller litt enig i at folk flest handler mer usunt når de handler i Sverige. Gjennomsnittet her er 3,28 som er nærmest litt enig (3) (n=150).

5.2 Eget forhold til grensehandel

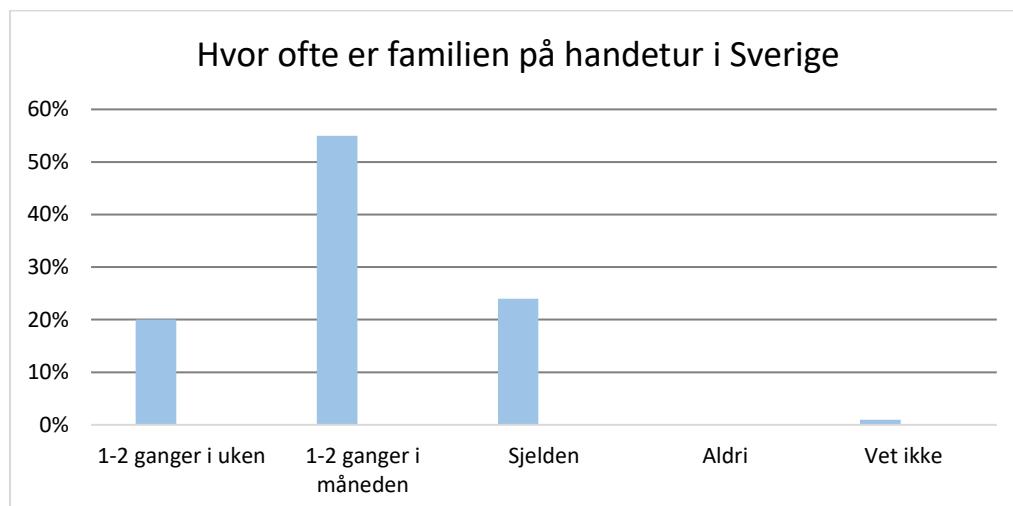

Søylediagram 3 (N=147)

Her lå gjennomsnittet på 3,84. 42 % var i dette tilfellet helt enig, enig eller litt enig i at vi handler mindre sunne varer i Sverige, mens 28 % var litt uenig, uenig eller helt uenig (n=147). Gruppen var altså i større grad litt enig i at folk flest handler mer usunne varer enn at de gjør det selv, i og med at snittet ligger nærmere verken/eller (3,28) på spørsmål 5 (n=150). (vedlegg A).

	1-2 ganger i uken	1-2 ganger i måneden	Sjelden	Aldri	Vet ikke	N=
Hvor ofte er familien på handletur i Sverige	20 %	55 %	24 %	0 %	1 %	100 % (N=150)

Tabell 4

Søylediagram 4

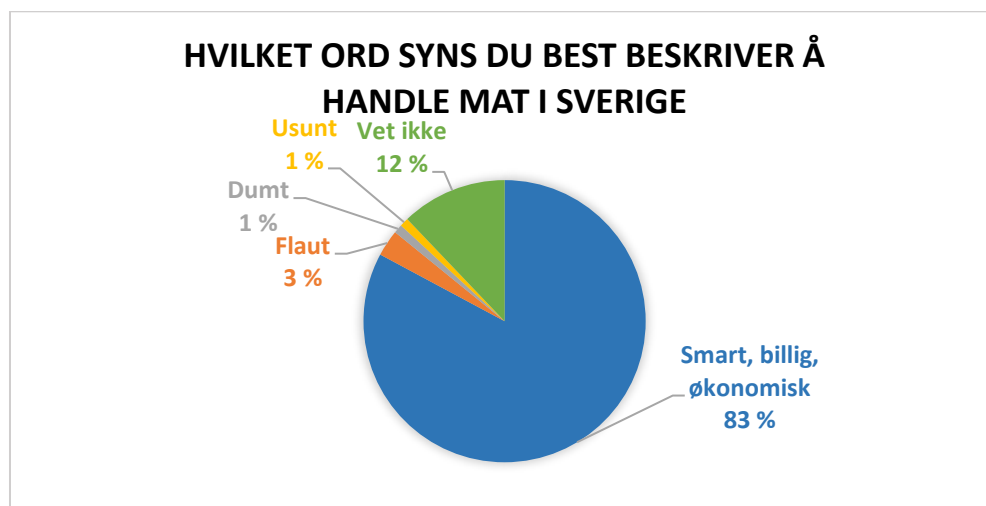
Søylediagram 4 viser at 75 % sier at familien er på handletur minst 1 gang i måneden. Gjennomsnittet var 2,06. Dette viser at hovedvekten av svarene var 1-2 ganger i måneden (n=150).

	Helt enig	Enig	Litt enig	Verken enig eller uenig	Litt uenig	Uenig	Helt uenig	N=
Vi lever mindre sunt fordi vi handler i Sverige	1 %	5 %	7 %	29 %	20 %	28 %	9 %	100 % (N=150)
Det er vanskeligere for oss som bor så nær Sverige å velge sunne matvarer fordi det er så tilgjengelig og billig	1 %	3 %	21 %	19 %	15 %	27 %	14 %	100 % (N=149)

Tabell 5

18-åringene var ikke enige i påstanden om at vi lever mindre sunt fordi vi handler i Sverige. 6 % er helt enig eller enig, mens 37 % var uenig eller helt uenig (n= 150).

41 % var uenig eller helt uenig i at grensenærhet gjør det vanskeligere å velge sunne matvarer fordi det er så tilgjengelig og billig, mens 4 % som var helt enig eller enig (n=149).

Sektordiagram 6 (N=135)

Resultatene viser et overtall av positive beskrivelser om svenskehandel. Smart, økonomisk og/eller billig utgjorde 85 % av tilbakemeldingene. Kun 5 % beskrev grensehandel som flaut, dumt og/eller usunt (n=135).

	Mer sunne varer	Likt som familien gjør nå	Mindre sunne varer	Vet ikke	N=
Hvis du styrte familiens kjøleskap og økonomi - ville du valgt	24 %	68 %	2 %	6 %	100% (N=146)

Tabell 6

24 % av ungdommene svarte at de ønsker mer sunne varer i familiens kjøleskap, mens 68 % ville ha det likt som familien gjør nå.

5.3 Noen spørsmål om deg

	Svært god	God	Verken god eller dårlig	Dårlig	Svært dårlig	N=
Hvordan vurderer du alt i alt din egen helse. Vil du si at den er	19 %	53 %	21 %	6 %	1 %	100 % (N=148)

Tabell 7

72 % av deltakerne vurderte sin egen helse som svært god eller god. 7 % mente helsen var dårlig eller svært dårlig (n=148).

	1 gang i uka	2-3 ganger i uka	4-6 ganger i uka	Hver dag	Aldri	Vet ikke	N=
Hvor ofte (hvor mange ganger) er du fysisk aktiv i uka? (i %)	18 %	33 %	28 %	16 %	1 %	4 %	100 % (N=148)

Tabell 8

95 % svarte at de er i aktivitet en gang i uken eller mer. 44 % er aktive 4 ganger i uka eller mer. Det er 1 % som mente de aldri var i fysisk aktivitet, mens 4 % ikke visste (n=148).

	Helt enig	Enig	Litt enig	Verken enig eller uenig	Litt uenig	Uenig	Helt uenig	N=
Jeg er fornøyd med livet mitt	23 %	45 %	17 %	5 %	6 %	2 %	1 %	100 % (N=149)

Tabell 9

68 % av 18-åringene var helt enig eller enig i at de er fornøyd med livet sitt, og 3 % var uenig eller helt uenig (n=149).

	Hele tiden	Ofte	En del av tiden	Sjelden	Ikke i det hele tatt	N=
Jeg er optimistisk med hensyn til fremtiden med tanke på utdanning og jobb	13 %	47 %	26 %	13 %	2 %	100 % (N=149)
Jeg er optimistisk med hensyn til fremtiden med tanke på økonomi	12 %	38 %	33 %	14 %	3 %	100 % (N=149)
Jeg er optimistisk med hensyn til fremtiden med tanke på venner og sosialt liv	24 %	42 %	21 %	11 %	2 %	100 % (N=149)
Jeg er optimistisk med hensyn til fremtiden med tanke på helsa mi	14 %	47 %	24 %	11 %	3 %	100 % (N=148)

Tabell 10

60 % var hele tiden eller ofte optimistiske med tanke på utdanning og jobb, mot 15 % som sjelden eller ikke er det i det hele tatt (n=149). 50 % av alle som besvarte spørsmålet om framtidstanker i forhold til økonomi var optimistiske hele tiden eller ofte (n=149). 66 % var optimistiske med tanke på venner og sosialt liv, og 13% var sjelden eller ikke i det hele tatt (n=149). 61 % besvarte at de var optimistiske med tanke på helsa si hele tiden eller ofte. Kun 3 % var ikke optimistiske i det hele tatt (n=148).

	Helt enig	Enig	Litt enig	Verken enig eller uenig	Litt uenig	Uenig	Helt uenig	N=
Jeg er fornøyd med familiens økonomi i forhold til andre	28 %	30 %	8 %	21 %	7 %	3 %	3 %	100 % (N=149)

Tabell 11

58 % var helt enig eller enig i at de er fornøyd med familiens økonomi sett i forhold til andre, mens 6 % var uenig eller helt uenig (n=149).

5.4 Familiens økonomi/økonomi

Har du/dere råd til			
	Ja	Nei	N=
Å betale for en ukes ferie utenfor hjemmet i året?	92 %	8 %	100 % (N=149)
Å bytte ut mobiltelefoner med en ny av samme kvalitet, hvis den gamle går i stykker?	90 %	10 %	100 % (N=145)
Å delta på fritidsaktiviteter på lik linje som mine venner?	97 %	3 %	100 % (N=150)

Tabell 12

Da 18-åringene ble spurt om familien hadde råd til en ukes ferie utenfor hjemmet i året, så svarte 92 % ja (n=149). 90 % svarte at de har råd til å bytte ut en mobiltelefon av samme kvalitet (n=145), og 97 % har muligheten til å delta på fritidsaktiviteter på lik linje med sine venner.

6.0 DISKUSJON

Denne studien undersøker ungdommen i Kongsvinger sitt forhold svenskehandel. I tillegg ble holdninger til svenskehandel generelt og eget forhold til aktiviteten. Som bakgrunnsstoff ville vi avstemme om de hadde kunnskap om sunne/usunne varer, samt en del folkehelseindikatorer som egen vurdering av helse, fysisk aktivitet, fremtidstro og økonomisk situasjon. Både deres egne oppfatninger og deres aktive handlinger ble undersøkt i denne studien. Resultatene knyttes opp mot eksisterende kunnskap om demografiske forhold i Kongsvinger, kunnskap om hvordan folkehelsen lider under usunn ernæring og kunnskap om svenskehandel. Hvordan ser 18-åringene på studiespesialiserende studieretning i Kongsvinger kommune på enkelte elementer ved grensehandel?

6.1 Bakgrunnskunnskaper

Innledningsvis i spørreskjemaet (vedlegg A) i denne studien ble det stilt spørsmål om pris og sunn mat. Disse var viktige for å få en idé av bakgrunnskunnskapene til utvalget, og på denne måten å avdekke om utvalget hadde samme utgangspunkt. Det var i stor enighet om at pris er viktig for om vi velger å kjøpe den. De uttalte selv at de visste hva sunn og usunn mat var. Resultatet fra spørsmål 1 (vedlegg A) viser at kunnskapen til målgruppa i Kongsvinger kommune sammenfaller med det vi vet om mikroøkonomisk teori, at pris har betydning for konsumenten fordi det påvirker etterspørselen i ulik grad (Sundbye, 2018).

6.2 Helse og økonomi

Folkehelseprofilen til Kongsvinger viser at befolkningen i kommunen står ovenfor en rekke utfordringer. Hele 26% av 17-åringene lever med overvekt og fedme, sammenlignet med 23% på landsbasis. (Folkehelseinstituttet, 2020b). Denne studien viser et annet bilde. 95% av de inkluderte i studien svarte at de er aktive en gang i uka eller mer (44% aktive minst 4 ganger i uka) og over 70% vurderer egen helse som god eller svært god (N= 148). 68% var i helt eller delvis enig i at de er fornøyd med livet sitt (N= 149) og over 80% svarte at de var optimistiske med tanke på helsen (N= 148). Vi var nysgjerrige på om de ønsket å spise sunnere. For å avdekke hvorvidt de ønsket sunnere kostholdsvaner fikk utvalget i spørsmål om kostholdsvaner i hjemmet. I denne studien svarte nesten ¼ at de ønsket mer sunne varer i familiens kjøleskap, mens 68% var fornøyd med slik matvanene var hjemme (N= 146). Det er en tydelig at flere ønsker mer sunne varer i kjøleskapet. Dette indikerer en sunnere trend blant ungdommen, og en optimisme for kommunen med tanke på fremtiden.

Folkehelseprofilen i Kongsvinger viser at barn i husholdninger med lavinntekt er betydelig høyere i Kongsvinger kommune enn i landet som helhet (Folkehelseinstituttet, 2020b). Denne studien, imidlertid, viste at nesten 60% er helt enig, litt enig eller enig i at de er fornøyd med familiens økonomi (N= 149). Over 90% svarte at de har råd til en ukes ferie utenfor hjemmet i året (N=149) og muligheten til å bytte ut mobiltelefon av samme kvalitet (N=145). 97% sa de hadde muligheten til å delta på fritidsaktiviteter på lik linje som venner (N=150). Dette viser at majoriteten av deltakerne er fornøyd med egen økonomi.

6.3 Dagligvarehandel

En større rapport fra 2003 viste at pris på alkohol er viktigere for dem som har lengst reisevei. På en annen side er hyppigheten av grensehandelen større jo nærmere man bor, og ikke unaturlig er forbruket større per tur blant de som reiser langt for å handle i Sverige (Storstad, 2003). Resultatene fra denne studien viser at 55% handler 1-2 ganger i måneden, mens 1/5 svarte at familien handler minst en gang i uka (N=150). Hyppigheten av handelen blant de som er bosatt nær grensen kan tyde på at det i større grad blir brukt som dagligvarehandel enn «hamstretur». Dersom dette er tilfellet er ikke nødvendigvis svenskehandel så negativt i et folkehelseperspektiv for vårt utvalg.

6.4 Ungdommenes ambivalente forhold til grensehandel

Denne studien viser at et fåtall av utvalget er enig i at de som bor lengere unna grensen til Sverige lever sunnere. Majoriteten er imidlertid noe ubestemmelig på området.

Nesten 60% var helt, litt eller veldig enig i påstanden om at folk flest handler mer usunne varer i Sverige (N= 150). Men når de besvarte spørsmålet om hvorvidt de selv handler mindre usunne varer, så er det interessant å observere at det nesten en normalfordeling i resultatene med en tendens mot uenig.

Nordmenns handlevaner i Sverige har blitt undersøkt i flere studier. Det har kommet frem til at dagligvarer står for den største andelen av innkjøpet (Henriksen og Kvile, 2020; Størksen og Moen, 2019). Det er derfor interessant at det har blitt utviklet en generell forståelse at grensehandel utelukkende er negativt, både for nasjonale interesser og grensehandelen. Tall på fordelingen av innkjøp kan tyde på at hovedformålet ikke nødvendigvis er å handle varer

som alkohol og tobakk, men nemlig dagligvarer (Henriksen og Kvile, 2020; Størksen og Moen, 2019). Siden det finnes så lite kunnskap om hvilke typer dagligvarer som handles kan vi ikke si noe om dette er positivt eller negativt i et folkehelseperspektiv.

Utvalget i denne studien sier tydelig at avstanden til grensen betyr noe, og at dette har betydning for handlehyppighet. Dette er i overenstemmelse med rapporten til Storstad som viser at man handler sjeldnere jo lenger unna grensen man er bosatt og motsatt (Storstad, 2003).

Denne studien viser at 41% av utvalget var helt uenig eller uenig i at det er vanskelig å velge sunt når man bor så nært grensen på bakgrunn av at det er så billig og tilgjengelig. Et fåtall var enige i denne påstanden. Dette støttes ikke av mikroøkonomisk teori som sier at pris og tilgjengelighet er i stor grad avgjørende for konsumentene. Konsumentene ønsker å kjøpe mer jo billigere det er (Sundbye, 2018). Her spiller selvfølgelig priselastisiteten en rolle (Andersen, 2017). Det er tidligere vist at alkoholpriser ikke er like viktig for de som bor nært grensen. De lar seg heller ikke påvirke i like stor grad som de som reiser lenger for å handle i Sverige (Storstad, 2003). Det satses på å tilby store, nye og fine kjøpesentre i Sverige, og blant annet Olav Thon både har investert og investerer mye penger på grensehandel. For å tjene penger på dette må en investor ha kunnskap om markedsorientering og hvilke behov de må dekke hos konsumentene som grensehandler (Sundbye, 2017). En tolkning kan være at de som bor nærmere grensen og handler hyppigere i Sverige er mer vant med å «stå i det», og ikke lar seg påvirke av prisen på lokketilbud på usunne varer i like stor grad som de som bor lengre unna. En hypotese er at med kortere reisevei til grensen er flinkere til å planlegge innkjøp da dette er noe de gjør på jevnlig basis.

Svarene på de ulike påstandene om pris, avstand og å leve sunt er i denne studien selvmotsigende. Ungdommene i Kongsvinger er i stor grad enig i at avstand har betydning og at det blir handlet mer usunt. Likevel mener utvalget at befolkningen i Kongsvinger ikke lever noe mer usunt enn de som har lengre avstand til grensen, i tillegg til at det ikke er noe vanskeligere å velge sunt selv om Sverige er så nært.

På bakgrunn av kunnskap om omfattende grensehandel og kunnskap om hvordan bruk av alkohol, tobakk og sukker påvirker folkehelsen er det fristende å tro at svenskehandel påvirker folkehelsen i en grensekommune. Den sosioøkonomiske statusen i Kongsvinger kommunen

kan ha stor betydning i dette tilfellet, da vi vet at lav sosioøkonomisk status har sammenheng med ugunstige livsstilvalg (Statistisk sentralbyrå, 2009). Dette bekymrer lokale myndigheter. Statistikken er forutsigbar om hvordan det står til i Kongsvinger nå. Kongsvinger kommune ligger dårlig an med tanke på lavt utdanningsnivå og lav gjennomsnittsinntekt sammenlignet med resten av landet (Statistisk sentralbyrå, 2019a; 2019b). Dette gjør situasjonen til grensehandelen kompleks. Hvorvidt helseutfordringene i Kongsvinger kan kobles til grensehandel er uvisst. Den lave sosioøkonomiske statusen blant befolkningen kan være en forklarende faktor på folkehelseprofilen i Kongsvinger kommune. Det kan være vanskelig å si noe om hvor stor betydning grensenærhet har å si i tilfeller med kommuner som har grensenærhet, selv om det er lett å anse dette som en medvirkende faktor i folkehelsebildet.

6.5 Ingen skammer seg!

Resultatene våre viser at det er vært få som synes grensehandel er flaut, dumt eller teit. Tvert om; Over 80% beskriver dette som smart og økonomisk måte å handle på (N= 135). Dette støtter funnene i rapporten til Storstad hvor flertallet svarte at «harry»- stemplingen bare var tull (Storstad, 2003). «Harry» ble et begrep fra en tid hvor politikere prøvde å påvirke grensehandelen i negativ retning for å beskytte norske interesser (Storstad, 2003). Det er tydelig at det er mer enn en «harry»-stempling som må til for å redusere grensehandel.

Det kan være flere årsaker til svarene i denne studien. På en side kan det være ungdommen helt oppriktig ikke mener grensehandel er dumt og teit, men derimot veldig økonomisk. Med dette perspektivet utnytter de grensenærheten til å være økonomisk smarte da vi vet det er store prisforskjeller (Lavik og Nordlund, 2009). På en annen side kan dette være et resultat av at de ikke vil vedkjenne at noe de selv gjør ofte er harry. Dette aspektet appellerer til følelser rundt en aktivitet man er en del av. Det kan være vanskelig å sette seg selv i en bås man ikke ønsker å være, selv om man svarer anonymt. Ordet «harry» ofte appellerer til å skape avstand til noe (Storstad, 2003). Man kan dermed bevisst eller ubevisst benytte seg av nøytraliseringsmekanismer som selvforsvar for noe vi gjør (Pettersen, 2015).

Fra konsumentens perspektiv er det utelukkende besparende å reise over grensen for å handle billigere varer, men det går på bekostning av verdiskapningen i Norge. På bakgrunn av dette er det ikke så rart at grensehandelen i stor grad blir omtalt som noe positivt av vårt utvalg.

Dette illustrerer en interessekonflikt mellom fellesskapet omkring norske arbeidsplasser og individuelle fordeler ved å handle rimelig i Sverige.

6.5.1 Flere nyanser?

Vi mener denne studien representerer et tverrsnitt av ungdommen i Kongsvinger kommune, noe som også inkluderer personer som ikke grensehandler. I rapporten fra 2003 bestod hele utvalget av grensehandlene (Storstad, 2003). Når det kommer til spørsmål som å beskrive grensehandel eller om det kan omtales som «harry» kan det tenkes flere nyanser kommer frem i større grad i denne studien da det ikke kun er grensehandlene som er representert.

6.6 Politikken

De høye særavgiftene sikrer skatteinntekter på alkohol, tobakk og sukker og gunstig for folkehelsen da de søker å påvirke folks valg (Meld. St. 9, 2018-2019). Pris er uten tvil avgjørende for konsumentene (Sundbye, 2018). Dette støttes av denne studien. Mens våre naboland senker egne priser for å sikre innenlands handel har ikke Norge etterfulgt dette (Lavik og Nordlund, 2009). Mye tyder på at det blir satt avgifter som er så høye til at konsumenter velger å bruke penger i Norge, men heller reiser til Sverige om de har mulighet. I tillegg har særavgiftene negative konsekvenser for norske arbeidsplasser og norske produsenter (Næringslivets Hovedorganisasjon, 2019). Ved å se problematikken på denne måten kan det sluttet at avgiftsnivået er så høyt at det verken sikrer nasjonale interesser i særlig stor grad eller har positiv effekt på folkehelsen.

6.7 Negativ vinkling

Etter å ha lest en stor mengde litteratur på tematikken har det blitt oppdaget at det kan være en skjevhet i rapportering. Flertallet av rapporter har alkohol og tobakk som hovedfokus. Dette er selvfølgelig viktig å belyse da disse varene har høye særavgifter i Norge. Det savnes likevel mer kunnskap om dagligvarehandelen, da det viser seg at dette utgjør like stor prosent av kjøpte varer som tobakk og alkohol til sammen (Henriksen og Kvile, 2020). I nyhetsbildet blir oftest svenskehandel omtalt som negativt; Både for Norge og konsumenten. Usunn handel og svimlende høye summer står sentralt.

På bakgrunn av kunnskapen om handlekurven kan det tenkes at hovedformålet ikke nødvendigvis kun er å handle varer som alkohol og tobakk. Dagligvarer er minst like viktig

for konsumenten. Her er det nemlig penger å spare. Resultater fra denne studien viser til dette. I denne studien beskriver over 83% grensehandel som en billig, smart og økonomisk måte å handle på.

6.8 Diskusjon av metode

6.8.1 Metode

Kvantitativ metode er valgt for denne deskriptive studien, fordi det er fordelaktig for å få et bredere bilde av ulike oppfatninger rundt fenomenet grensehandel. En kvalitativ studie vil være relevant i eventuelle videre studier, for å gjøre et dypdykk i noen av områdene som vakte interesse eller skapte nye spørsmål av resultatene som fremkommer i denne studien.

6.8.2 Utvalget

18-åringer på studiespesialiserende utdanning er utvalget for denne undersøkelsen. Vi har antatt at de er gamle nok til å besvare slike spørsmål da de er voksne og har nådd myndighetsalder. Dette har vært et tidsbegrenset prosjekt, noe som gjorde det betydelig enklere å gjennomføre studien på denne gruppen. Denne gruppen er representativ, og utgjør et tverrsnitt i befolkningen. Det var i hovedsak to hovedgrunner til at utvalget ble endret fra 16-åringer til 18-åringer; Den ene er antatt modenhet fra skoleledelsen. I tillegg har denne gruppen beslutningsmyndighet over seg selv, noe som kan sikre oppslutning.

Da vi besluttet 18-åringer som utvalg, var det en naturlig og ikke tilsiktet konsekvens at yrkesfaglig utdanningsretning utgikk. Dette fordi denne gruppen er ute i praksis på arbeidsplasser ved fylte 18 år. Vi ble heller ikke informert av skoleledelsen av dette som en effekt. Det kan ikke utelukkes at resultatene kunne sett annerledes ut om yrkesfaglig studieretning hadde vært blant deltakerne.

6.8.3 Styrker og svakheter

En styrke ved å gjennomføre spørreskjemaene gjennom skole er at den bli smidig, rask og lett innlevering. Samarbeidet med referansegruppen har vært god; Vi fikk rask respons på mail, ett møte der alle beslutningstakerne var med og rollene var klare. Det har blitt brukt lite tid og krefter i prosessen, noe jeg anser som en indikator på et godt samarbeid. Dette er en fin lærdom som jeg kommer til å ta med meg videre. En svakhet er at man mister kontroll i prosessen ansvaret for selve datainnsamlingen ble overført til de respektive skolene.

Som et resultat av å endre kull på utvalget mistet vi dimensjonen med elever på yrkesfaglig utdanning. Det kunne vært interessant å se om det var noe vi kunne regne på fra svarene til de ulike studieretningene, men lot seg ikke gjøre. Siden denne spørreundersøkelsen er anonym

og ingen deltakere kan spores tilbake ble vi ikke pliktige til å søke til NSD eller REK om godkjenning.

Studien ble gjennomført innenfor 1 skoleuke, men ikke samme time eller dag. Om det har påvirket studien grunnet kommunikasjon mellom studentene har vi ingen krontoll på. Hvorvidt dette er en svakhet i denne studien kan man stille seg spørrende til, men det er viktig å være klar over.

Det kan være en svakhet at utvalget ikke har tilstrekkelig oversikt over familiens svenskehandel, men de har hatt muligheten til å svare «vet ikke» eller «verken eller» på samtlige spørsmål dersom de har vært usikre. Vi velger derfor å tro at dersom deltakerne var i tvil, så ble det avgitt et nøytralt svar. Det var svært få som ga svar på at de ikke visste. Eksempelvis på spørsmål 6 (vedlegg A) svarte kun 1% i dette tilfellet «vet ikke» (N= 150).

6.8.4 Etske betraktninger

Spørsmål om helse og økonomi kan være vanskelige å svare på. De kan oppfattes som følelsesmessige og personlige. Vi kan ikke si noe om sannhetene i svarene, men som tidligere nevnt ble de oppfordret til å svare ærlig. I tråd med gjeldende etiske retningslinjer om samtykke for deltakelse i anonyme spørreundersøkelser ble deltakerne informert om at kunne trekke seg på et hvilket som helst stadium, og at det ikke hadde noen konsekvenser.

6.8.5 Mitt forhold til studien

Personlig er jeg nøytral part i denne studien, og har ingen interesser som måtte påvirke gjennomføringen eller analyseringen av dataene på en feilaktig måte.

6.9 Videre forskning

Det er behov for videre forskning på området. Per i dag har vi et mangelfullt tallgrunnlag på volum, hyppighet og type varer. Omstendighetene omkring nordmenn som handler i Sverige er uklare. Hvis man ønsker å forske videre på grensenærhetens betydning i et folkehelseperspektiv, kan man gjøre en ny studie med ungdommer i en kommune som ikke er en grensekommune. En slik studie vil kunne sammenligne oppfatninger blant samme aldersgruppen i en kommune uten grensenærhet til Sverige.

Det kunne også vært interessant å finne en lignende kommune med grensenærhet og høy sosioøkonomisk status og spørre de samme spørsmålene.

Om tiden hadde strukket til kunne man korrelert spørsmålene som omhandlet fremtidstro og vurdering av egen helse. Det hadde vært interessant å se etter eventuelle sammenhenger, men det blir et sidespor i denne oppgaven. I tillegg hadde det vært interessant å undersøke om de som svarte «sjelden» eller «ikke i det hele tatt» på fremtidsoptimismespørsmålene er de samme individene. Det var tilnærmet lik svarprosent på valget «ikke i det hele tatt» på de fire spørsmålene om optimisme. Er det de samme individene som gjennomgående svarer at de ikke er optimistiske med tanke på fremtiden? Videre kunne man sett på sammenheng mellom framtidsutsikter, vurdering av egen helse og fornøydhet med livet opp mot familiens økonomi.

Det kan være interessant å sammenligne deltakerne som svarte i det nedre sjiktet om egen helse og fremtidstro er de samme respondentene, og korrelere dette med livsstil og ønske om mer usunn mat i kjøleskapet.

Det er mye som kunne vært interessant å undersøke med denne typen tematikk, men det som er viktigst for samfunnet er overordnet at kunnskapsnivået øker. Akademisk sett er det viktig å få på plass et grensehandelsbarometer, for å kunne tallfeste omfanget av grensehandelen mer presist, da det er stor usikkerhet og kunnskapsmangel i dag. Med et grensehandelsbarometer vil datagrunnlaget bli bedre, og med dette kan kalkylene av særavgiftene bli gjort på en mer hensiktsmessig måte. Slik kan kalkylene bli kunnskapsbaserte i større grad enn de er i dag.

COVID-19 har gitt oss en sjanse til å tallfeste størrelsen på svenskehandelen da nye tall viser at 95% av omsetningene har gått ned på store kjøpesentre i Sverige etter grensestengingen (E24, 2020). Det har åpnet for nye muligheter for å undersøke eventuelle endringer i nordmenns handlevaner i norske dagligvareforretninger. Opplevde norske dagligvarekjeder en økende etterspørsel etter enkelte matvarer?

Studien har reist mange spørsmål hos meg. Det har vært enormt fokus på alkohol, tobakk og sukker. Jeg ønsker et mer helhetlig bilde av hva som faktisk blir kjøpt, for eksempel sportsutstyr.

7.0 KONKLUSJON

Resultatene fra denne studien viser at ungdommen er som alle andre, og forteller at pris betyr mest for dem. Ungdommen sitter på kunnskaper om pris og hva som defineres som sunn/usunn mat. Disse resultatene er ikke overraskende, men det var likevel viktig å få bekreftet innledningsvis. Flertallet er fornøyd med familiens økonomi og egen helse. Ungdoms oppfatning av grensehandel er som vi har sett ambivalent; De svarer at det handles mer usunt, avstand er av betydning men at nærhet til Sverige ikke gjør det vanskeligere for dem selv å velge sunt. Utvalget mener ikke at folkehelsen påvirkes av avstanden.

Bildet er svært sammensatt. Befolkningen i Kongsvinger kommune har gjennomgående lavere sosioøkonomisk status enn resten av landet, i tillegg er det stort forbedringspotensial i Kongsvinger sin folkehelseprofil. Sammen med denne informasjonen tyder mye på at avstand til Sverige har betydning for hva som er viktig med tanke på pris på ulike varer, hvor mye som handles og hvor hyppig det handles i Sverige.

Det er vanskelig å slå fast hvorvidt grensenærhet gir et utslag på folkehelsen. Resultatene med selvmotsigelser kan også tyde på at utvalget selv er usikre i hvor stor grad grensenærhet påvirker folkehelsen i Kongsvinger. Som tidligere nevnt er det viktig å få oversikt over hva som handles, og skifte fokus mot andre varekategorier da disse utgjør en stor andel av grensehandelen av nordmenn i Sverige ved siden av tobakk, alkohol og sukkervarer. Det er et ønske å få et mer helhetlig bilde av grensehandleren. Vi glipper også på kunnskapsnivået fordi vi ikke har oversikt over hva som handles på nettet.

I denne studien anser ikke respondentene grensehandel noe «harry», men heller en økonomisk måte å handle på. Dette stempelet mener jeg ikke burde vært et tema i norsk politikk. Jeg mener Bjarne Håkon Hansen har rett i det han sier; At nordmenn som reiser til Sverige for å handle er politiske handle. Alle mennesker finner gode løsninger for seg selv på individnivå.

Mye tyder på at handelen lekker fra Vinmonopolet i Kongsvinger til Sverige. Dette er ikke så rart da konsumentene har muligheten til å handle billigere veldig nært, men det er ikke nødvendigvis slik at det handles noe mer alkohol i Sverige enn en konsument normalt ville gjort i Kongsvinger. Dette vet vi dessverre svært lite om.

Det er heller ingen tvil om at kunnskapen må øke for å få et mer hensiktsmessig beregningsgrunnlag av skatteleggingen i Norge. Ved å legge denne kunnskapen til grunn kan det trolig forhindre mer av handelslekkasjen enn den gjør i dag. På denne måten kan avgiftene legges på et nivå som i større grad sikrer nasjonal verdiskapning i fremtiden. Det er på tide at politikere våger å kaste lys over denne tematikken, selv om det kan virke som dette er svært upopulært.

Litteraturliste

- Andersen, M. E. (2017) *Elastisitet - økonomi*. Tilgjengelig fra: https://snl.no/elastisitet_-_økonomi (Hentet: 12. februar 2020).
- Brekke, S. (2020) *Olav Thon*. Tilgjengelig fra: https://snl.no/Olav_Thon (Hentet: 26. mars 2020).
- Brunborg, I. og Hopland, S. (2020) *Olav Thon Eiendomsselskap med milliardunderskudd, E24.no*. Tilgjengelig fra: <https://e24.no/naeringsliv/i/70214v/olav-thon-eiendomsselskap-med-milliardunderskudd> (Hentet: 20. mai 2020).
- E24 (2020) *Harryhandelen lider: Svenske lokalmyndigheter vil åpne Svinesund-grensa, E24.no*. Tilgjengelig fra: <https://e24.no/internasjonaloekonomi/i/6jQy9e/harryhandelen-lider-svenske-lokalmyndigheter-vil-aapne-svinesund-grensa> (Hentet: 07. mai 2020).
- Egge, J. H., Alisubh, T. og Aabakken, E. (2018) *Nå er 7 av 10 nordmenn overvektige, NRK.no*. Tilgjengelig fra: https://www.nrk.no/trondelag/fedmeproblem-i-norge_-70-prosent-av-folket-er-overvektige-1.14244273 (Hentet: 15. april 2020).
- Folkehelseinstituttet (2018) *Sosiale helseforskjeller i Norge*. Tilgjengelig fra: <https://www.fhi.no/nettpub/hin/grupper/sosiale-helseforskjeller/> (Hentet: 17. mars 2020).
- Folkehelseinstituttet (2020a) *Hent folkehelseprofil for kommuner, bydeler og fylke*. Tilgjengelig fra: <https://www.fhi.no/hn/folkehelse/folkehelseprofil/> (Hentet: 23. mars 2020).
- Folkehelseinstituttet (2020b) *Folkehelseprofil Kongsvinger*. Tilgjengelig fra: <https://khp.fhi.no/PDFVindu.aspx?Nr=3401&sp=1&PDFAr=2020> (Hentet: 23. mars 2020).
- Helsedirektoratet (2015) *Samfunnsøkonomiske beregninger av tiltak innen kosthold og fysisk aktivitet. Oversikt og forslag til beregninger. (IS-2273)*. Oslo: Helsedirektoratet. Tilgjengelig fra: https://www.helsedirektoratet.no/rapporter/samfunnsokonomiske-beregninger-av-tiltak-innen-kosthold-og-fysisk-aktivitet/Samfunnsøkonomiske%20beregninger%20av%20tiltak%20innen%20kosthold%20og%20fysisk%20aktivitet.pdf/_/attachment/inline/4ed6767c-e1fa-4c7d-a453-45b0e31608c9:5b830ee12d05da8ef190cef9197d54b45e4b6024/Samfunnsøkonomiske

- %20beregninger%20av%20iltak%20innen%20kosthold%20og%20fysisk%20aktivitet .pdf (Hentet: 17. april 2020).
- Helsedirektoratet (2018) *Merkeordningen Nøkkelhullet*. Tilgjengelig fra: <https://www.helsedirektoratet.no/tema/kosthold-og-ernaering/matbransje-serveringsmarked-og-arbeidsliv/merkeordningen-nokkelhullet> (Hentet: 23.03. 2020).
- Henriksen, G. og Kvile, J. (2020) *Nordmenns grensehandel*. (SSB-notater 2020/1). Oslo: Statistisk sentralbyrå. Tilgjengelig fra: https://www.ssb.no/varehandel-og-tjenesteyting/artikler-og-publikasjoner/_attachment/408443?_ts=16f7a1f0190 (Hentet: 22. april 2020).
- Holan, M. (2018) *Pris og etterspørsel*. Tilgjengelig fra: <https://ndla.no/subjects/subject:22/topic:1:101520/resource:1:101533> (Hentet: 28. mai 2020).
- Hopland, S. (2018) Regjeringen endrer den omstridte sukkeravgiften, *E24.no*. Tilgjengelig fra: <https://e24.no/naeringsliv/i/Opkxy1/regjeringen-endrer-den-omstridte-sukkeravgiften> (Hentet: 18. juni 2019).
- Larsen, G. R. (2020) Grensehandelen blør: Nordmenns Sverige-favoritt tom for kunder, *Abcnyheter.no*. Tilgjengelig fra: <https://www.abcnyheter.no/penger/privatokonomi/2020/03/23/195661018/grensehandelen-blør-nordmenns-sverige-favoritt-tom-for-kunder> (Hentet: 07. april 2020).
- Lavik, R. og Nordlund, S. (2009) Norway at the Border of EU – Cross-Border Shopping and its Implications, *Nordic Studies on Alcohol and Drugs*, 26(2), s. 205-231. doi: 10.1177/145507250902600207.
- Mattilsynet (2019) *Merking av matvarer*. Tilgjengelig fra: https://www.mattilsynet.no/mat_og_vann/merking_av_mat/generelle_krav_til_merking_av_mat/merking_av_matvarer.36499 (Hentet: 22. mars 2020).
- Meld. St. 9 (2018-2019) *Handelsnæringen - når kunden alltid har nett*. Oslo: Nærings- og fiskeridepartementet.
- Mullis, M. E. (2020) Grensegigantene knuste omsetningsrekordene, *Glomdalen.no*. Tilgjengelig fra: <https://www.glomdalen.no/nyheter/naringsliv/grensehandel/grensegigantene-knuste-omsetningsrekordene/s/5-19-712544> (Hentet: 15. februar 2020).
- Mæland, J. G. (2016) *Forebyggende helsearbeid : folkehelsearbeid i teori og praksis*. 4. utg. Oslo: Universitetsforlaget.

- NAV (2020) *Fleire uføretrygde 1. kvartal 2020*. Tilgjengelig fra: <https://www.nav.no/no/nav-og-samfunn/statistikk/aap-nedsatt-arbeidsevne-og-uforetrygd-statistikk/nyheter/fleire-uforetrygda-1.kvartal-2020> (Hentet: 12. mai 2020).
- Nes, R. B., Hansen, T. og Barstad, A. (2018) *Livskvalitet*. (Anbefalinger for et bedre målesystem IS-2727): Helsedirektoratet. Tilgjengelig fra: https://www.helsedirektoratet.no/rapporter/livskvalitet-anbefalinger-for-et-bedre-malesystem/Livskvalitet%20-%20Anbefalinger%20for%20et%20bedre%20malesystem.pdf/_/attachment/inline/e6f19f43-42f9-48ce-a579-2389415a2432:8d0fbf977b7dbd30e051662c815468072fb6c12c/Livskvalitet%20-%20Anbefalinger%20for%20et%20bedre%20malesystem.pdf (Hentet: 11. april 2019).
- Norges Helseinformatikk (2017) *Beregning av KMI eller ISO-KMI*. Tilgjengelig fra: <https://nhi.no/skjema-og-kalkulatorer/kalkulatorer/diverse/bmi-kalkulator-kroppsmasseindeks/> (Hentet: 15. april 2020 2020).
- NOU-2003: 17 (2003) *Særagifter og grensehandel*. Oslo: Finansdepartementet.
- NTNU (2020) *Hva er HUNT?* Tilgjengelig fra: <https://www.ntnu.no/hunt/deltaker/hva-er-hunt> (Hentet: 15. april 2020 2020).
- Næringslivets Hovedorganisasjon (2019) *Sukkeravgift*. Tilgjengelig fra: <https://www.nho.no/tema/skatter-og-avgifter/artikler/sukkeravgift/> (Hentet: 10.05. 2019).
- Olsen, J. A. (2017) *Principles in health economics and policy*. 2. utg. Oxford: Oxford University Press.
- Pettersen, V. L. (2015) *Den siste røyker*. Masteroppgave, UiT Norges arktiske universitet.
- Saers, C., Rudi, I. B. og Gjærevold, E. (2017) *EU og Norge*. Tilgjengelig fra: <https://ndla.no/nb/subjects/subject:3/topic:1:58637/topic:1:178664/> (Hentet: 20. april 2020).
- Sagdahl, M. (2014) *Grunn*. Tilgjengelig fra: <https://snl.no/grunn> (Hentet: 12. mai 2020).
- Skatteetaten (2020) *Sats for: Sjokolade- og sukkervarer*. Tilgjengelig fra: <https://www.skatteetaten.no/satser/saravgift---sjokolade--og-sukkervarer/> (Hentet: 20. mars 2020).
- St. meld nr. 34 (2012-2013) *Folkehelsemeldingen: god helse - felles ansvar*. Oslo: Helse- og omsorgsdepartementet.

- Statistisk sentralbyrå (2009) *Hva betyr utdanning for vår helseatferd?* Tilgjengelig fra: <https://www.ssb.no/helse/artikler-og-publikasjoner/hva-betyr-utdanning-for-vaar-helseatferd> (Hentet: 17. april 2020).
- Statistisk sentralbyrå (2019a) *Kommunefakta Kongsvinger*. Tilgjengelig fra: <https://www.ssb.no/kommunefakta/kongsvinger> (Hentet: 10. januar 2019).
- Statistisk sentralbyrå (2019b) *Lønn*. Tilgjengelig fra: <https://www.ssb.no/statbank/table/12852/tableViewLayout1/> (Hentet: 22. mars 2020).
- Statistisk sentralbyrå (2019c) *Befolkningens utdanningsnivå*. Tilgjengelig fra: <https://www.ssb.no/utniv/> (Hentet: 23. mars 2020).
- Statistisk sentralbyrå (2019d) *Kommunefakta Bærum*. Tilgjengelig fra: <https://www.ssb.no/kommunefakta/baerum> (Hentet: 23. mars 2020).
- Steen, F. og Ulsaker, S. A. (2019) «Sukkeravgiften» skal øke statens inntekter og redusere sukkerforbruket – men virker den?, *Praktisk økonomi & finans*, 35(01), s. 69-84. doi: 10.18261/issn.1504-2871-2019-01-08.
- Stiglitz, J. E. og Walsh, C. E. (2006) *Principles of microeconomics*. 4. utg. New York: W.W. Norton.
- Storstad, O. (2003) *Grensehandel: forbrukerfest eller politisk protest?* Trondheim: Norsk senter for bygdeforskning.
- Størksen, I. og Moen, K. V. (2019) Usunn kunnskapsmangel om norsk grensehandel, *Praktisk økonomi & finans*, 35(1), s. 14-24.
- Sundbye, L. M. T. (2017) *Etterspørsel*. Tilgjengelig fra: <https://ndla.no/subjects/subject:7/topic:1:183193/topic:1:84505/resource:1:69448> (Hentet: 28. mai 2020).
- Sundbye, L. M. T. (2018) *Tilbud, etterspørsel og pris*. Tilgjengelig fra: <https://ndla.no/subjects/subject:7/topic:1:183189/topic:1:108503/resource:1:76591> (Hentet: 28. mai 2020).
- Tobaksskadeloven (1975) *Lov om vern mot tobakksskader*. Tilgjengelig fra: <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1973-03-09-14> (Hentet: 12. mai 2020).
- Vinmonopolet (2018) *Årsrapport*. Tilgjengelig fra: https://www.vinmonopolet.no/medias/sys_master/images/images/h1b/h8f/9332481294366/2018-rsberetning-Vinmonopolet.pdf (Hentet: 22. april 2020).
- Virke (2019) *Om virke*. Tilgjengelig fra: <https://www.virke.no/om-virke/> (Hentet: 26. mars 2020).

VEDLEGG A: Spørreskjema

Sett ring rundt det som passer

a)Kjønn:

gutt   jente

b)Studieretning på videregående skole: yrkesfaglig   studiespesialiserende

c)Antall som du bor sammen med: _____voksne _____barn/unge

Grensehandel

I HVILKEN GRAD ER DU ENIG I DISSE PÅSTANDENE (sett ring rundt det som passer)

1. Prisen på en vare er viktig for om vi kjøper den.

Helt enig – enig – litt enig – verken enig eller uenig – litt uenig – uenig – helt uenig

2. Jeg vet hva slags mat som regnes som sunn og mindre sunn.

Helt enig – enig – litt enig – verken enig eller uenig – litt uenig – uenig – helt uenig

3. De som bor lengre unna Sverige lever sunnere (f. eks Gjøvik)?

Helt enig – enig – litt enig – verken enig eller uenig – litt uenig – uenig – helt uenig

4. Lengre avstand til grensen vil gjøre at vi handler mindre i Sverige?

Helt enig – enig – litt enig – verken enig eller uenig – litt uenig – uenig – helt uenig

5. Folk flest handler mer usunne varer når de handler i Sverige

Helt enig – enig – litt enig – verken enig eller uenig – litt uenig - uenig – helt uenig

Her kommer noen påstander om DITT forhold til svenskehandel

Sett ring rundt det som passer

6. Hvor ofte er familien på handletur til Sverige?

1-2 ganger i uken – 1-2 ganger i måneden - sjelden – aldri – vet ikke.

7. Hvis du har en vane du vet er usunn, og som du egentlig vil endre (eks. røyk, snus, cola).

Tror du det ville vært enklere for deg å leve sunnere hvis du hadde bodd lengre unna Sverige?

Ja   Nei   Har ikke en slik uvane   Vet ikke

8. Vi handler mindre sunne varer når vi handler i Sverige

Helt enig – enig – litt enig – verken enig eller uenig – litt uenig – uenig – helt uenig

9. Vi lever mindre sunt fordi vi handler i Sverige

Helt enig – enig – litt enig – verken enig eller uenig – litt uenig – uenig – helt uenig

10. Det er vanskeligere for oss som bor så nær Sverige å velge sunne matvarer fordi det er så tilgjengelig og billig

Helt enig – enig – litt enig – verken enig eller uenig – litt uenig – uenig – helt uenig

11. Hvilket ord syns du best beskriver å handle mat i Sverige

Smart   Usunt   Sunt   Dumt   Flaut   Vet ikke

Annet: _____

12. Hvis du styrte familiens kjøleskap og økonomi – ville du valgt

Mer sunne varer – likt som familien gjør nå – mindre sunne varer – vet ikke

NOEN SPØRSMÅL OM DEG (sett ring rundt det som passer)

13. **Hvordan vurderer du alt i alt din egen helse. Vil du si at den er**

svært god   god   verken god eller dårlig   dårlig   svært dårlig

14. **Hvor ofte (hvor mange ganger) er du fysisk aktiv i uka?**

1   2-3   4-6   hver dag   aldri   vet ikke

15. **Jeg er fornøyd med livet mitt**

Helt enig – enig – litt enig – verken enig eller uenig – litt uenig – uenig – helt uenig

16. **Jeg er optimistisk med hensyn til fremtiden med tanke på utdanning og jobb**

Ikke i det hele tatt   sjelden   en del av tiden   ofte   hele tiden

17. **Jeg er optimistisk med hensyn til fremtiden med tanke på økonomi**

Ikke i det hele tatt   sjelden   en del av tiden   ofte   hele tiden

18. **Jeg er optimistisk med hensyn til fremtiden med tanke på venner og sosialt liv**

Ikke i det hele tatt   sjelden   en del av tiden   ofte   hele tiden

19. **Jeg er optimistisk med hensyn til fremtiden med tanke på helse mi**

Ikke i det hele tatt   sjelden   en del av tiden   ofte   hele tiden

20. **Jeg er fornøyd med familiens økonomi i forhold til andre**

Helt enig – enig – litt enig – verken enig eller uenig – litt uenig – uenig – helt uenig

HAR DU / DERE RÅD TIL

21. **Å betale for en ukes ferie utenfor hjemmet i året?**   Ja   Nei

22. **Å bytte ut mobiltelefoner med en ny av samme kvalitet, hvis den gamle går i stykker?**   Ja   Nei

23. **Å delta på fritidsaktiviteter på lik linje som mine venner?**   Ja   Nei

24. **Hva tar du sikte på med tanke på utdanning i fremtiden?**

Ingen utdanning - Fagbrev – Høgskole/universitet – Vet ikke

Deltakelse i spørreskjemaet som en del av et forskningsprosjekt

"Usunn grensehandel? Ungdoms oppfatning av fenomenet"?

Formål

Formålet med prosjektet er å undersøke i hvilken grad du som ung mener at noen valg påvirkes av å bo i en «grensekommune». For å undersøke dette har vi laget et spørreskjema om temaet.

Hvem er ansvarlig for forskningsprosjektet?

Norges Teknisk Vitenskapelige universitet (NTNU) på Gjøvik er ansvarlig for prosjektet. Kontakt gjerne de ansvarlige for prosjektet om du har spørsmål: Førsteamanuensis Ine Wigernæs (92850825 – ine.wigernas@ntnu.no). Mastergradsstudent Kristine Otterdahl Møller gjennomfører studien.

Hvorfor får du spørsmål om å delta?

En referansegruppe bestående av (skole)administrasjonen i Kongsvinger kommune har vært med å utarbeide spørsmålene og godkjent disse. Referansegruppa har godkjent at to videregående skoler i Kongsvinger deltar. Spørsmål om kommunens involvering kan rettes til Else-Marit Sætaberget (else-marit.saetaberget@kongsvinger.kommune.no).

Hva innebærer det for deg å delta?

- Hvis du velger å delta i prosjektet, fyller du ut et spørreskjema. Det vil ta ca. 15 minutter. Spørreskjemaet inneholder spørsmål om ulike oppfatninger om svenskehandel, hva som handles, vurdering av egen helse og framtidstanker.
- Dine svar fra spørreskjemaet blir registrert elektronisk.

Det er frivillig å delta

Det er helt frivillig å delta i å fyller ut spørreskjemaet.

Det vil ikke ha noen negative konsekvenser for deg hvis du ikke vil delta, hverken til forskerne, skolen eller læreren.

Ditt personvern – hvordan vi oppbevarer og bruker dine opplysninger

Vi behandler opplysningene konfidensielt og i samsvar med personvernregelverket.

- Det vil være prosjektansvarlig og veileder som har tilgang til dataene.
- Spørreskjemaet er anonymisert, og deltakerne vil ikke kunne gjenkjennes i publikasjon.

Hva skjer med opplysningene når vi avslutter forskningsprosjektet våren 2020?

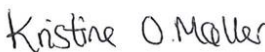
Når alle spørreskjemaer er registrert elektronisk slettes spørreskjemaene.

Oppbevaring av tallmaterialet kan benyttes til senere prosjekter ved NTNU Gjøvik.

Ansvarlig for dette er Ine Wigernæs.

Vi håper du svarer så ærlig og godt du kan!

Hilsen

Kristine Otterdahl Møller

Ine Wigernæs

Fakultet for medisin og helsevitenskap
Institutt for helsevitenskap i Gjøvik

Vår dato
10.09.2019

Vår referanse

Deres dato

Deres referanse

1 av 1

Til deg som er lærer for elevene som skal delta i undersøkelsen:
"Usunn grensehandel? Ungdoms oppfatning av fenomenet"?

Informasjonsskrivet er vedlagt, men vektlegg gjerne muntlig:

- 1) Anonymitet – elevens navn inngår ingen steder i undersøkelsen og kan ikke spores tilbake
- 2) At vi kan kontaktes når som helst
- 3) At det er frivillig å delta
Det siste punktet kan gjennomføres ved at de enten lar være å motta spørreskjemaet eller leverer blankt

Det er flott hvis alle forstår at «tullesvar» er med på å ødelegge undersøkelsen. Da vil et blankt svar være å foretrekke.

- 4) At elevene som besvarer spørreskjemaet har fylt 18 år.

Ta gjerne kontakt om dere har spørsmål

Hilsen

Kristine Otterdahl Møller

Ine Wigernæs

Postadresse	Org.nr. 974 767 880	Besøksadresse	Telefon	Saksbehandler
2815 Gjøvik Norway	postmottak@mh.ntnu.no www.ntnu.no/ihg	Teknologivegen 22 H-bygget	+47 61135380	

Adresser korrespondanse til saksbehandlende enhet. Husk å oppgi referanse.

